

Jan Wudkowski

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0002-6518-9399

Słowa kluczowe: dusza, pro-life, ochrona życia ludzkiego, eutanazja, filozofia, tomizm

Rozdział 2

Znaczenie duszy jako zasady życia w argumentacji pro-life. Konsekwencje dla sporu o eutanazję z perspektywy filozofii tomistycznej

[...] to właśnie metafizyka pozwala uzasadnić pojęcie godności osoby, wskazując na jej naturę duchową.

Jan Paweł II¹

1. Wprowadzenie: spór o eutanazję oraz oryginalność ujęcia zagadnienia

Czy człowiek może uzyskać prawo do eutanazji? Próba odpowiedzi na to krótkie pytanie pociąga za sobą szereg dalszych implikacji. Przy zagadnieniu eutanazji trzeba bowiem przywołać jakąś koncepcję człowieka, a ta stanowi jednocześnie założenie „każdej teorii państwa, prawa, sprawiedliwości”².

Nadane przez starożytnych Greków pierwotne znaczenie pojęcia eutanazji nie jest spójne z jej obecnym pojmowaniem³. Współcześnie można ją określić jako „zabójstwo człowieka w sytuacji nieuleczalnej choroby i związanego z nią

1 Cyt. za: Jan Paweł II, *Fides et ratio*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html, dostęp: 14 października 2024 r.

2 Z. Stawrowski, *Wokół idei wspólnoty*, Kraków 2012, s. 37, cyt. za: M. Gierycz, *Europejski spór o człowieka. Studium z antropologii politycznej*, Warszawa 2017, s. 17.

3 G. Leszczyński, *Eutanazja. Grzech i przestępstwo*, „Prawo Kanoniczne” 2013, t. 56, nr 2, s. 92.

cierpienia albo w sytuacji jakiejś uciążliwości chorego dla społeczeństwa⁴. W XXI wieku trwa spór o legalizację bądź delegalizację eutanazji w licznych krajach świata, różnorodnych pod względem kulturowym, religijnym czy politycznym. W społeczeństwach zachodnich można wielokrotnie zaobserwować, że żadna ze stron sporu nie podważa nadrzędnej wartości godności człowieka. Nie ma jednak zgodności co do rozumienia tej wartości i jej społecznych implikacji⁵. To, co dla jednych stanowiłoby „godny” koniec poprzez uśmiercenie w majestacie przepisów prawa na przykład nieuleczalnie chorego, dla drugich będzie relatywizmem moralnym, za którym skrywa się władza okrucieństwa czy fałszywie pojętego miłosierdzia.

Wskazany konflikt opinii nakierowuje na potrzebę zadania głębszego, filozoficznego pytania: skąd się bierze godność człowieka? Dotyczy ono wtedy istoty człowieczeństwa i podstaw etyki. W artykule pokazano, że odwołanie się w argumentacji pro-life do duszy bazujące na filozofii realistycznej – to-mizmie, zapewnia konkretne, rozumowe racje w sporze o eutanazję i, szerzej, na rzecz ochrony życia ludzkiego. Jednakże nawiązanie do metafizycznej refleksji nie jest wcale powszechne wśród organizacji pro-life, co w pracy zostało poddane analizie.

Za ochroną życia ludzkiego wyraźnie opowiadają się liczni katolicy, zarówno duchowni, jak i świeccy, którzy stanowią silne stronnictwo w sporze o eutanazję w wielu krajach. Opierając się na doktrynie Kościoła, rozumieją oni, że od teoretycznych rozstrzygnięć zależą literalnie życie i śmierć oraz zbawienie rzeszy bliźnich. W ramach problemu badawczego zajęto się właśnie działalnością katolików zrzeszonych w organizacjach pro-life. Rozpatrywano prezentowaną przez polskie organizacje pro-life koncepcję człowieka, szczególną uwagę zwrócono zaś na to, czy w argumentacji padają odwołania do duszy w rozumieniu filozoficznym.

Wybór katolickich działaczy pro-life spośród innych grup społecznych oraz związków religijnych został uzasadniony w części dotyczącej problemu badawczego. Oprócz obiektywnych powodów do poświęcania uwagi temu środowisku stosunek autora do omawianego zagadnienia jest także osobisty. Autor

4 M. Czachorowski, hasło: *Eutanazja* [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, s. 1, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/e/eutanazja.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.

5 M. Gierycz, op. cit., s. 16.

sam zaangażował się w skromny sposób w działalność pro-life⁶. Braki w spójności, które autor zaobserwował u części organizacji pro-life w ich przekazie edukacyjnym w wymiarze antropologii filozoficznej, postrzega również jako problem duchowo-intelektualny działaczy i wolontariuszy oraz wyzwanie formacyjne dla Kościoła katolickiego. Autor pragnie podkreślić, że docenia organizacje za ponoszone wyrzeczenia i trud wkładany zarówno w edukację na rzecz życia, jak i pomoc potrzebującym.

Wprowadzenie teoretyczne, któremu w pracy poświęcono relatywnie dużo miejsca, dotyczy teorii filozoficznej, w tym relacji filozofii i nauk przyrodniczych. Oryginalność artykułu – przy przedstawieniu tej wiedzy – polega na skonfrontowaniu jej z poglądami, które są dość powszechnie przyjmowane w środowisku pro-life. Część teoretyczna może być zatem interesująca dla osób zaangażowanych w obronę życia.

W artykule odwoływano się do prac polskich akademików reprezentujących kilka odmian współczesnego tomizmu, zwłaszcza tomizmu konsekwentnego⁷. Owe odmiany można określić zbiorczo mianem tomizmu personalistycznego⁸. Niniejsza praca nie ma charakteru traktatu filozoficznego, który uwzględniałby głosy kontestujące tomistyczną filozofię. Natomiast autor zaznacza, iż takowe istnieją, i wskazuje na brak konsensusu w środowisku akademickim wobec niektórych fundamentalnych rozstrzygnięć teoretycznych.

Zaleca się zapoznanie z całością artykułu osobom bez podstaw filozoficznych bądź czytelnikom, którzy nie mają dobrego rozeznania, jakie są założenia tomizmu i na czym polega jego specyfika. Selektywne podejście do lektury mogłoby spowodować, że odbiorca nie zrozumie fragmentów o duszy na gruncie filozofii tomistycznej, w której człowiek jest duchowo-cielesną jednością, lecz odczyta je, jak w platoinizmie, jako „małżeństwo” duszy i ciała bądź też komentarze do omawianego problemu badawczego okażą się dla niego nieczytelne.

6 Zaangażowanie autora w studencki ruch pro-life w Polsce zostało wspomniane w wystąpieniu konferencyjnym. Zob. J. Wudkowski, *Czy należy odwoływać się do duszy w argumentacji pro-life?*, <https://youtu.be/T8hZNf0ThMY?t=118>, dostęp: 14 października 2024 r.

7 Tomizm konsekwentny jest późniejszą odmianą tomizmu wyodrębnioną przez prof. M. Gogacza w drugiej połowie XX w. Wywodzi się on z tomizmu egzystencjalnego. Założenia teoretyczne tych dwóch odmian są sobie bliskie, dostrzeżenie różnic wymaga specjalistycznej wiedzy filozoficznej. Tomizm konsekwentny ma stanowić doprecyzowaną i oczyszczoną recepcję filozofii św. Tomasza z Akwinu. Zob. *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022.

8 A. Andrzejuk, *Personalizm tomistyczny wobec nowoczesnej i ponowoczesnej antropologii*, „Studia Theologica Varsoviensia” 2017, t. 55, nr 1, s. 3.

Artykuł ujęto w następującą strukturę. Pierwsze części (punkty 2–4) – filozoficzne – mają charakter teoretycznej podbudowy dla całości pracy. Czwarty punkt prezentuje wyszczególnione rozumowe racje, jakie zapewnia odwołanie się do koncepcji duszy ludzkiej w sporze o eutanazję. Punkt piąty poświęcono problemowi badawczemu. Szósty punkt stanowią rekomendacje wskazujące na kierunki działania, które można by podjąć, aby upowszechnić rozumienie duszy i jej znaczenia w argumentacji pro-life pośród katolickich obrońców życia i katechetów. W jednym z podpunktów opisano metodę dydaktyczną skierowaną do osób, którym filozoficzna koncepcja duszy jest obca. Artykuł zamyka podsumowanie.

2. Czym zajmuje się filozofia?

Termin „filozofia” pochodzi z języka greckiego, od słowa *phileo*, oznaczającego: „miłuję, dążę”, oraz *sophia*, które znaczy: „mądrość, wiedza”. Od dwudziestu kilku stuleci filozofia stanowi wyraźnie widoczny składnik kultury w dziejach świata i Europy, jest aktywnością poznawczą pewnego typu, dostarczającą wiedzy. Środowisko akademickie pozostaje dalekie od uzgodnienia jej definicji⁹. Jednym z głównych czynników wpływających na ten stan jest występowanie odmiennych szkół filozoficznych, które w różnych epokach odpowiadały, niekiedy w wykluczający się sposób, na pytanie: Co to jest filozofia? Szkoły filozoficzne, a z czasem całe nurty filozoficzne, oddziaływały silnie i wciąż oddziałują na paradygmaty myślenia – jednostek, grup, w tym należących do środowiska naukowego, i ogółu społeczeństw.

Wedle tak zwanej klasycznej koncepcji filozofii wypracowanej przez Arystotelesa i filozofów, którzy podjęli jego sposób uprawiania zagadnień, filozofię określa się mianem nauki¹⁰. Nauka, jak podaje prof. Mieczysław Gogacz, to zespół twierdzeń, które są metodycznie uporządkowane, uzasadnione, dające się sprawdzić i zakomunikować¹¹. W językach angielskim (*science*) i francuskim (*la science*) znaczenie słowa „nauka” zostało w XIX wieku zawężone do nauk przyrodniczych¹². Dlatego wśród niektórych akademików, w tym tych oczytanych w literaturze obcej,

9 A. Jonkisz, *Dzieje filozofii a jej historia i teoria [w:] Wprowadzenie do filozofii. Podręcznik dla studentów kierunków medycznych*, red. A. Jonkisz, L. Niebrój, Katowice 2013.

10 M. Gogacz, *Ważniejsze zagadnienia metafizyki*, edycja internetowa wydania pierwszego, Lublin, [b.r.w.], s. 9, http://www.katedra.uksw.edu.pl/gogacz/ksiazki/wazniejsze_zagadnienia_metafizyki.pdf, dostęp: 14 października 2024 r.

11 Ibidem, s. 10.

12 A.B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Lublin 2001, s. 21.

ten termin użyty wobec filozofii będzie wzbudzać pewną konsternację. Można wskazać wiele przykładów, że w środowisku pro-life terminu „nauka” używa się z myślą właśnie o naukach przyrodniczych, takich jak biologia¹³.

Filozofia stara się ująć wszystko, co istnieje, od strony przyczyn¹⁴. Ujęcie rzeczywistości od strony przyczyn to wniknięcie w jej naturę. Filozof, poszukując przyczyn, odwołuje się jedynie do rozumu. Pytaniami filozoficznymi będą na przykład takie zagadnienia, jak: Dlaczego coś w ogóle istnieje? Co czyni człowieka człowiekiem? Jakie są granice i prawdziwość ludzkiego poznania?

Przyczyny pozwalają zrozumieć, że coś – jakiś byt – jest, i to, jaki on jest, tłumacząc go w różnych ujęciach. Z kolei bytem, w klasycznej filozofii realistycznej, nazywa się to, co istnieje jako jednostkowa struktura realna¹⁵. Byt stanowią zatem: kamień, roślina, komputer czy człowiek. Porządek bytowania jest uprzedni w stosunku do porządku poznania. Byt wyprzedza myśli człowieka o nim, a rzeczywistość istnieje niezależnie od naszego poznania (co stanowi realizm poznawczy).

Najogólniej można powiedzieć, że metodę filozofii stanowi wykluczanie sprzeczności – absurdu. Ludzkich rozumowań na temat przyczyny nie można sprawdzić poprzez wykonanie jakiegoś doświadczenia czy testu na ich poprawność¹⁶. Ponieważ istnieje dużo różnych zagadnień, które możemy poznawać i analizować, poszukując ich uzasadnień, filozofia stanowi również zespół dyscyplin naukowych. W ramach filozofii wyróżnia się między innymi: teorię bytu (metafizykę), etykę, teorię poznania (epistemologię), filozofię przyrody, antropologię filozoficzną (filozofię człowieka) czy filozofię Boga.

2.1. Znaczenie metafizyki dla filozofii

Profesor Gogacz podkreśla, że wszystkie bardziej szczegółowe teorie w ramach filozofii są wykorzystaniem wiedzy metafizycznej¹⁷, czyli nauki o bycie jako bycie. Metafizyka ma ukazywać prawdę o bycie, o rzeczywistości. Jest dyscypliną

13 Zob. Students for Life of America, *Personhood*, <https://studentsforlife.org/learn/personhood/>, dostęp: 14 października 2024 r.; *Ekologia prokreacji. Vademecum*, red. N. Ejtmniewicz, K. Urban, A. Zięba, Kraków 2021.

14 T. Stępień, *Wprowadzenie do antropologii filozoficznej św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 2013, s. 15.

15 M. Gogacz, *Elementarz metafizyki*, edycja internetowa wydania drugiego, [b.m.w.], s. 115, http://www.katedra.uksw.edu.pl/gogacz/ksiazki/elementarz_metafizyki.pdf, dostęp: 14 października 2024 r.

16 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 17.

17 M. Gogacz, *Ważniejsze zagadnienia...*, s. 89.

opisującą byt na podstawowym lub najbardziej abstrakcyjnym poziomie. Metafizyka tomistyczna to identyfikacja wewnętrznych i zewnętrznych pryncypiów bytu, to znaczy pierwszych i realnych powodów tego, czym byt jest, i tego, że jest¹⁸.

Należy odnotować, że na przestrzeni wieków zostały opracowane różne metafizyki. Od czasów antycznych do współczesności można umownie wyróżnić dwie drogi uprawiania metafizyki – platonizm i arystotelizm¹⁹. W ramach tej drugiej, realistycznej drogi powstała metafizyka św. Tomasza z Akwinu. Tomiści starają się wykazać naukowo (czyli w sposób uporządkowany, sprawdzalny i dający się zakomunikować), która z wielu teorii bytu jednostkowego jest poprawna²⁰, ukazując przy tym oryginalność metafizyki tomistycznej.

Jeżeli w niniejszej pracy używa się samego pojęcia filozofii czy przymiotnika utworzonego od tego słowa, to ma się na myśli taką filozofię, w której fundamentalną rolę odgrywa metafizyka.

2.2. Odrębność pytań filozoficznych od pytań stawianych w naukach przyrodniczych

Filozofia, wedle klasycznej koncepcji, jest dziedziną nauki przedmiotowo i metodologicznie autonomiczną wobec nauk przyrodniczych, takich jak biologia, fizyka czy chemia. W naukach przyrodniczych pyta się o tak zwane bliższe przyczyny: Jakie coś jest? Jak coś działa? Jaka jest przyczyna konkretnego zjawiska? *Ad exemplum* w embriologii można zapytać o funkcję, jaką DNA pełni w rozwoju prenatalnym. Środowiska pro-life powszechnie przytaczają fakt istnienia unikatowego DNA człowieka od momentu poczęcia, aby pokazać odrębność i wyjątkowość rozwijającego się ludzkiego życia²¹. Pytania filozoficzne odnoszą się z kolei do tak zwanych ostatecznych przyczyn, takich jak: Co czyni ludzki embrion człowiekiem? Jaka jest ostateczna przyczyna życia oraz na czym polega jego istota? Ksiądz prof. Kowalczyk wskazuje, że filozofia i nauki szczegółowe powinny się harmonijnie dopełniać²².

18 Idem, *Elementarz...*, s. 5.

19 A. Andrzejuk, *Personalizm tomistyczny...*, s. 1, za: M. Gogacz, *Platonizm i arystotelizm (dwie drogi do metafizyki)*, Warszawa 1996.

20 Taką misję spełniał m.in. prof. Mieczysław Gogacz i jego kontynuatorzy. Zob. *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022.

21 M. Snyder, "Unique DNA" isn't exactly the point, <https://secularprolife.org/2023/08/unique-dna-isnt-exactly-the-point/>, dostęp: 14 października 2024 r.

22 S. Kowalczyk, *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 2002, s. 15.

Badacz reprezentujący nauki przyrodnicze stawia sobie wielokrotnie pytania, które wychodzą poza jego dyscyplinę. Na przykład kosmolog przy zagadnieniu dotyczącym tego, jak rozszerza się wszechświat, może zadać pytanie o ostateczną przyczynę: Dlaczego coś w ogóle jest? Albo biolog (który korzystając z metod empirycznych, normalnie bada określone formy i przejawy życia oraz wskazuje na ich bliższą przyczynę) może podzielić się przemyśleniami, co uważa za ostateczną zasadę życia. Wtedy taki naukowiec wkracza w obszar metafizyki, do czego ma prawo, skoro stawianie pytań filozoficznych wynika z faktu rozumności człowieka²³, a wielu wykazuje nimi głębokie zainteresowanie. Jednakże przy zamiarze publikacji swoich filozoficznych wniosków, za co naukowiec bierze każdorazowo dużą odpowiedzialność, powinien mieć on świadomość, że opuszcza dyscyplinę, w której zdobył doświadczenie badawcze i którą poznał pod względem metodologicznym.

Filozofia powinna dostarczyć naukom przyrodniczym adekwatnego obrazu przedmiotu, który badają we właściwym im aspekcie. Używając Arystotelesowskiego odróżnienia, „przedmiot materialny” badań, na przykład zjawisko życia, może być ten sam dla metafizyka i przyrodnika, ale różni ich to, w jakim ujęciu go badają, czyli „przedmiot formalny”, gdyż metafizyk nie może uciec od pytania o ostateczną zasadę życia, a biolog bada bliższe przyczyny zjawiska. Problem wzajemnej relacji filozofii i nauk przyrodniczych jest zasadniczo złożony. Książd prof. Stępień zauważa, że w ramach nauk przyrodniczych bada się wyłącznie byty materialne czy – mówiąc inaczej – część materialną rzeczywistości²⁴. Stosuje się do tego różne przyrządy pomiarowe, pośrednio twierdzenia matematyczne, logiczne czy teorię z poszczególnych dyscyplin nauk przyrodniczych, które pozwalają między innymi na kwantyfikację wyników i weryfikację jakiejś hipotezy. Nauki przyrodnicze nie są natomiast kompetentne, aby wypowiadać się na temat części rzeczywistości, która ma naturę niematerialną, ponadzmysłową. Przykładem tego będą zagadnienia odnoszące się do intelektualnego (duchowego) wymiaru człowieka, jak miłość lub religijność czy natura duszy, co zostanie omówione w punkcie trzecim. To, że coś nie może być wykryte przez fizyka czy innego reprezentanta nauk przyrodniczych albo społecznych, nie oznacza automatycznie, że nie istnieje.

---

23 A. Andrzejuk, *Personalizm tomistyczny...*, s. 32.

24 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 84.

Jak już wspomiano, w środowisku akademickim nie ma zgodności co do wielu elementarnych rozstrzygnięć teoretycznych (na przykład czym jest filozofia albo czym jest materia). Za zaletę filozofii tomistycznej można uznać fakt, że udało jej się uporządkować wiedzę o rzeczywistości, w tym o materii ożywionej i nieożywionej, dzięki konsekwentnym odwołaniom do swojej podstawy – metafizyki (która korzysta z własnych metod, jak identyfikacja bytu, abstrakcja metafizyczna, metoda separacji w obrębie bytu²⁵). Profesor Anna Lemańska (która nie jest tomistką, lecz określa siebie jako realistkę krytyczną) stwierdza, że kwestia wzajemnych relacji między filozofią przyrody a metafizyką była dyskutowana w Polsce w zasadzie tylko w ramach filozofii tomistycznej²⁶. Na ogół kontakt z filozofią oraz z wyzwaniami w ramach nauk przyrodniczych powoduje, że adepci tych dyscyplin (a także wykładowcy filozofii²⁷) mają szansę uświadomić sobie ograniczoność ich wiedzy.

Wśród organizacji pro-life można zauważyć tendencję, żeby mianem nauki określać nauki przyrodnicze (empiryczne)²⁸. Staje się to problematyczne, kiedy w treściach edukacyjnych przedstawianych przez obrońców życia w ramach dłuższych prelekcji czy publikacji, przy tak newralgicznych zagadnieniach, jak zjawiska życia i śmierci, brakuje interpretacji filozoficznej. W ten sposób środowiska pro-life pośrednio podważają zdobycze klasycznej filozofii, że twierdzenia metafizyczne dają się rozumowo uzasadnić, że mogą być one pewne i prawdziwe.

Brak wyłożenia interpretacji filozoficznej, na przykład co do ostatecznej przyczyny życia, nie oznacza jednak, że odbiorca treści przedstawianych przez organizacje pro-life uzyskuje neutralny metafizycznie przekaz. Nie sposób bowiem uciec od metafizyki przy kompleksowym omawianiu zagadnienia życia – metafizyki głoszonej *implicite*, świadomie albo nieświadomie. Pewne założenia filozoficzne są zawarte również w biologii, na przykład prof. Lenartowicz stwierdza, że współczesna biologia głównego nurtu opiera się na apriorycznych założeniach sformułowanych w duchu monizmu materialistycznego²⁹.

25 M. Gogacz, M. Grygianiec, *Tomizm a scjentyzm: rozmowa z Profesorem Mieczysławem Gogaczem*, „Filozofia Nauki” 2005, t. 13, nr 4, s. 9.

26 A. Lemańska, *Filozofia przyrody a wyniki nauk przyrodniczych*, „Studia Philosophiae Christianae” 2007, t. 43, nr 1, s. 30.

27 Motyw zdystansowania się od własnej wiedzy pojawia się od dawna w filozofii, co oddaje choćby Sokratejskie „wiem, że nic nie wiem”. Również współcześnie niektóre zagadnienia zdają się przysparzać problemów tomistom, tak jest na przykład z metafizyczną interpretacją zjawisk w fizyce kwantowej, której niewiele się podejmuje (wśród wyjątków jest prof. Rob Koons). Warto przy okazji wskazać, że zjawiska kwantowe są stwierdzalne także przy badaniu życia na poziomie subatomowym (zob. R. Koons, *A philosopher*, <https://robkoons.net/index.html>, dostęp: 14 października 2024 r.).

28 Przykłady źródeł były już podawane w przypisie nr 13.

29 P. Lenartowicz, *Celowość dynamiki biologicznej a bezkierunkowość w ewolucjonizmie darwinowskim [w:] Spór o cel. Problematyka celu i celowościowego wyjaśniania*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Gondek, Lublin 2008 („Zadania Współczesnej Metafizyki”, t. 10).

2.3. Filozofia tomistyczna

Tomiści nawiązują do prac swojego mistrza – Tomasza z Akwinu, żyjącego w latach około 1225–1274, który został ogłoszony świętym Kościoła katolickiego (1323 r.), a także powszechnym Doktorem Kościoła (1567 r.). Tomizmem określa się nurt współczesnej filozofii realistycznej, jak również teologii chrześcijańskiej³⁰.

Tomizm historycznie odgrywał dużą rolę w Kościele katolickim: od XIII aż do połowy XX wieku przypisywano mu znaczenie uniwersalnego narzędzia do formułowania doktryny Kościoła³¹. Część z rozstrzygnięć metafizycznych św. Tomasza, dotyczących między innymi antropologii filozoficznej, otrzymała (jeśli chodzi o porządek prawd wiary) rangę dogmatu³².

Niektórzy filozofowie w Polsce używają w swoich publikacjach terminu „tomizm” wymiennie z terminem „filozofia tomistyczna”³³. Nie odmawiają oni miana tomistów niefilozofom³⁴, chcą natomiast podkreślić w swoim przesłaniu fundamentalną rolę metafizyki tomistycznej. Wskazują, że teologia w wersji św. Tomasza w sposób organiczny opiera się na filozoficznym rozumieniu rzeczywistości³⁵. W niniejszej pracy autor, używając terminu „tomizm”, nawiązuje do tej akademickiej tendencji, ma zatem na myśli filozofię Akwinaty.

Tomizm, jako filozofia realistyczna, jest jednocześnie autonomiczny i maksymalistyczny. Autonomia tomizmu przejawia się w tym, że w punkcie wyjścia oraz w uzasadnianiu twierdzeń nie odwołuje się on ani do prawd objawionych, ani do wyników nauk przyrodniczych³⁶. Maksymalizm metafizyki św. Tomasza objawia się w tym, że celem dyskursu jest odkrycie pierwszych i ostatecznych

30 T.F. O'Meara, *Thomism*, <https://www.britannica.com/topic/Thomism>, dostęp: 14 października 2024 r.; A. Maryniarczyk, hasło: *Tomizm* [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, s. 1, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/tomizm.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.

31 M. Karas, *Tomizm w nauczaniu Kościoła katolickiego* [w:] *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022.

32 Sobór w Vienne orzekł (w 1312 r.), że dusza rozumna jest jedyną i całkowitą formą ludzkiego ciała. Wykorzystano przeto rozumienie duszy obecne w metafizyce św. Tomasza. Orzeczenie Soboru za: M. Chaberek, *Pochodzenie człowieka. O filozoficznych problemach hominizacji* [w:] *Spór o początek i koniec życia ludzkiego*, red. A. Maryniarczyk, A. Gudaniec, Z. Pańpuch, Lublin 2015, s. 241. Również treść Dekretu o Najświętszej Eucharystii (1551 r.) wykorzystuje metafizykę, którą głosił św. Tomasz, jeśli chodzi o rozumienie substancji i przypadłości. Zob. W. Wołyniec, *Trydencka nauka o obecności Chrystusa w Eucharystii w ujęciu Josepha Ratzingera*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2019, t. 25, nr 2.

33 Takie podejście można dostrzec wśród przedstawicieli tomizmu konsekwentnego. Zob. *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022.

34 A. Andrzejuk, *Czym jest tomizm konsekwentny?* [w:] *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022, s. 20.

35 Ibidem, s. 11.

36 A. Maryniarczyk, hasło: *Tomizm* [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, s. 1, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/tomizm.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.

przyczyn całej rzeczywistości łącznie z przyczyną wszelkich przyczyn – Absolutem (Bogiem)³⁷.

Tomizm cechuje optymizm poznawczy. Nie oznacza on, że człowiek zna prawdę o świecie, ale że może tę prawdę poznać, gdyż świat jest dostępny, otwarty i racjonalny, czyli możliwy do wyjaśnienia i zrozumienia.

Święty Tomasz zaproponował i uzasadnił radykalną przebudowę metafizyki Arystotelesa. Korzystał z terminologii Stagiryty oraz jego logiki i metodyki, ale pracował także w ramach sformułowanych przez siebie punktów wyjścia (nie ma zatem czegoś takiego jak filozofia arystotelesowsko-tomistyczna, pomimo że przez lata pojawiały się publikacje zawierające takie mylące pojęcia)³⁸. Akwinata zauważył, że w bycie jednostkowym są dwa podstawowe elementy: istnienie i istota. Istnienie stanowi powód realności bytu, a istota to zawartość bytu – to, czym ten byt jest (jego racja tożsamości). Na przykład można sobie wyobrazić górę ze złota, ale ona nie istnieje. Swoje rozróżnienie św. Tomasz włączył do metafizyki Arystotelesa, która wykazywała, że istota każdego bytu materialnego musi być w określony sposób wewnętrznie skomponowana (z tak zwanych formy i materii).

Nowa metafizyka wywołała doniosłe konsekwencje w filozofii – przede wszystkim w filozofii Boga i w filozofii człowieka³⁹. Słuszne zdaje się stwierdzenie, że św. Tomasz zarówno dokonał odkryć w metafizyce, jak i stworzył pewną syntezę myśli poprzedzających go filozofów. Filozofia tomistyczna jawi się w ten sposób jako owoc rozmyślań wielu pokoleń myślicieli: antycznych, scholastycznych, Ojców Kościoła, a także filozofów arabskich i żydowskich⁴⁰.

Święty Tomasz całkowicie wykluczał aborcję od strony moralnej⁴¹. Warto o tym wspomnieć, gdyż w tekstach Akwinaty przywoływane są Arystotelesowskie poglądy na temat „opóźnionej animacji” (tzw. wlanie duszy rozumnej następujące w określonym dniu rozwoju prenatalnego)⁴². Jeżeli zagadnienie rozpatruje się w oderwaniu od systemu filozoficznego Tomasza, można dojść

37 Ibidem, s. 1.

38 A. Andrzejuk, *Czym jest...*, s. 15 i 16.

39 Ibidem, s. 18.

40 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 38.

41 A. Andrzejuk, I. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako etyk*, Warszawa 2020, s. 125.

42 Prof. Andrzejuk zauważa, że nie jest pewne, czy Akwinata osobiście głosił koncepcję opóźnionej animacji, czy tylko przywoływał w tej sprawie autorytet Arystotelesa – zob. ibidem, s. 124.

do błędnego wniosku, jakoby usunięcie ciąży we wczesnej fazie nie było według tomizmu zabiciem człowieka⁴³.

Akwinata uznawał harmonijny rozdział filozofii i teologii. Zgodnie z jego myślą są zatem dwie drogi dochodzenia do prawdy: droga rozumu oraz droga objawienia, prawda natomiast jest jedna.

Jak zauważa prof. Gogacz, filozofii Akwinaty nie należy postrzegać jako jedynie zespołu poglądów. Jest ona sposobem nawiązywania przez intelekt człowieka realnych kontaktów z samodzielnie istniejącym bytem jednostkowym⁴⁴. Elementy strukturalne bytu, to, czym byt jest, i to, że jest, oddziałują na intelekt i wolę, które są władzami duszy człowieka.

Kończąc tę część, można dodać, że metafizyka tomistyczna, filozofia przyrody i filozofia Boga są nieodzownym wstępem do filozofii człowieka. Dopełnienie antropologii filozoficznej stanowią: filozofia postępowania, czyli etyka, filozofia społeczna (której rozwinięciem są: filozofia polityczna, filozofia państwa i prawa, filozofia gospodarcza), filozofia kultury i filozofia dziejów. Do tych różnych dyscyplin również nawiązywał w swoim przeobfitym dorobku św. Tomasz, uważając siebie jednak przede wszystkim za teologa.

3. Człowiek i dusza z perspektywy filozofii tomistycznej

3.1. Kim jest człowiek w ujęciu filozoficznym?

Rozpatrując byt człowieka, można zauważyć, że żyje on w świecie materialnym, jednak poprzez działania intelektu może niejako wykroczyć poza ten świat. Do ludzkiej natury należy na przykład posługiwanie się w mowie pojęciami, takimi jak: prawda, miłość, człowieczeństwo. Te pojęcia są abstrakcyjne, niematerialne, gdyż, przykładowo, człowieczeństwo nie ma wymiaru, koloru, zapachu, na swój sposób jest także ponadczasowe, ponieważ łączy wszystkich ludzi, którzy kiedykolwiek żyli bądź będą żyć. Jak już zauważyli antyczni filozofowie, w człowieku musi być pewien element będący

43 Ibidem, s. 125.

44 M. Gogacz, *Tomizm konsekwentny jako droga do mądrości – przedmowa* [w:] *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022, s. 8.

siedliskiem myślenia i decydowania, który jest jakoś związany z tym, co zmysłowe, natomiast sam ten element musi być ponadzmysłowy, niematerialny⁴⁵. Zgodnie z antyczną nomenklaturą siedlisko myślenia i decydowania stanowi dusza rozumna.

Klasyczna filozofia realistyczna, którą reprezentowali między innymi Arystoteles i Tomasz z Akwinu, uzasadniła, że nie ma „ostrej granicy” między duszą i ciałem⁴⁶. Człowiek jest duchowo-cielesną jednością. Elementy duchowe (intelektualne) i cielesne są w strukturze człowieka tak ze sobą powiązane i wzajemnie uzależnione, że nawet ich przybliżone rozgraniczenie następuje z trudnością, a przez to wymaga filozoficznej precyzji. Potrzeba jednak dokonać rozróżnienia na duszę i ciało. Pozwala to w obszarze metafizyki znaleźć ostateczne przyczyny dla wielu ważnych zagadnień, co umożliwia głębsze rozumienie bytu człowieka i jego działania.

Dusza stanowi pierwszą (główną) zasadę życia. Święty Tomasz z Akwinu podaje szereg przykładów uzasadniających, że ciało fizyczne nie może samo sobie udzielać życia⁴⁷. Prawidłowe funkcjonowanie wewnętrznych organów człowieka, jak mózg lub serce, oraz innych struktur, też jest potrzebne do życia, ale stanowią one tak zwane drugorzędne przyczyny życia⁴⁸. Określenie pierwszo- i drugorzędna przyczyna nie należy rozumieć w wymiarze czasowym, lecz jako wyznaczenie kierunku udzielanej aktualności – od duszy do ciała.

Za klasyczną filozofią realistyczną należy odnotować, że rośliny, zwierzęta, a – nawiązując do nowszych odkryć w biologii – także mikroorganizmy istnieją wraz z duszami, jednakże różnego rodzaju (mającymi odmienne władze). Człowiek jako jedyny byt cielesny posiada duszę rozumną. Wspólne dla niego i wszystkich organizmów są funkcje vegetatywne; człowiek, podobnie jak zwierzęta, poznaje zmysłowo i budzą się w nim uczucia. Odróżniają nas od zwierząt zdolności intelektualne, w tym wolna wola, oraz doniosłe skutki, które te władze duszy ludzkiej implikują.

---

45 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 23.

46 A. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako psycholog*, Warszawa 2020, s. 25.

47 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 51.

48 Ibidem, s. 52.

W filozofii długą tradycję ma koncepcja osoby oddająca podmiotowość, wolność, godność i autonomię człowieka⁴⁹. Elementami konstytuującymi osobę są istnienie i intelektualność. Cały człowiek jest osobą, a nie wyłącznie jego dusza.

Część przekazu licznych organizacji pro-life stanowi podkreślanie, że każda osoba jest niezastępowalna, jedyna w swoim rodzaju, że przysługuje jej godność⁵⁰. Jednakże terminy takie jak godność bądź unikatowość osoby powinny w debacie dotyczącej prawa do życia, która obejmuje środowisko naukowe, mieć swoje teoretyczne ugruntowanie (inaczej można oskarżyć dane środowisko o swoistą ideologizację, na przykład godności ludzkiej). Stąd wiele środowisk pro-life odwołuje się do aktów prawnych (konstytucji krajowych czy ratyfikowanych umów międzynarodowych) dla potwierdzenia źródła przymiotów każdego człowieka (choć osobną kwestią jest, na ile strategia oparcia się na takich aktach prawnych okazuje się trwałą⁵¹). W przypadku tomizmu dojście do wniosków o unikatowości i godności człowieka wiedzie nieodzownie przez wykazanie istnienia duszy rozumnej.

3.2. Czym jest dusza ludzka?

Powszechna encyklopedia filozofii podaje, że dusza ludzka (gr. *psyché*, łac. *anima*) to czynnik ożywiający ciało ludzkie, zasada ruchu od wewnątrz, pierwsze źródło ludzkiego poznania, racja tożsamości człowieka⁵².

Ujęcie struktury bytowej człowieka na gruncie filozofii tomistycznej odwołuje się do teorii metafizyki i takich pojęć (przyczyn), jak: istnienie, istota, forma, materia, akt, możliwość. Zostały one wyprowadzone w toku dokładnych ustaleń struktury bytu jednostkowego. Objasnienie tych wszystkich terminów wymagałoby wprowadzenia, które można znaleźć w literaturze⁵³. W artykule postanowiono jedynie omówić – wykorzystując do tego metafizyczne pojęcia

49 A. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako psycholog...*, s. 21 i n.

50 Dla przykładu: Students for Life of America, *What is a Person? This New SFLA Tour Will Tell You, Explaining the Humanity & Rights of the Preborn*, <https://studentsforlife.org/2023/09/19/what-is-a-person-this-new-sfla-tour-will-tell-you-explaining-the-humanity-rights-of-the-preborn/>, dostęp: 14 października 2024 r.

51 Sposób interpretacji prawa stanowionego (niemającego ugruntowania w metafizyce lub teologii) może okazać się w jakimś państwie ściśle powiązany z jawną bądź niejawną presją władzy politycznej. Z kolei prowadzone na szczeblu międzynarodowym (w UE czy ONZ) dyskursy bioetyczne zostały na przestrzeni lat silnie zdominowane przez postulaty mniejszości, m.in. przez środowiska feministyczne. Zob. M. Gierycz, op. cit., s. 315 i n.

52 M.A. Krąpiec, hasło: *Dusza ludzka* [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, s. 1, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/d/duszal.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.

53 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 42 i n.

formy i materii – twierdzenie, że dusza ludzka jest „formą ciała człowieka” (choć Akwinata używa ściślej definicji duszy⁵⁴). Dzięki poznaniu relacji formy i materii do siebie czytelnik może poprzez analogię przybliżyć się do rozumienia połączenia duszy z ciałem.

Arystoteles dostrzegł, że wszystkie byty są zawsze zbudowane z czegoś i są jakieś. Wyróżnił pojęcia materii i formy. To, z czego dany byt jest zbudowany, jak również zmiany, którym ten budulec podlega, nazywa się materią (gr. *hylē*). Z kolei forma (gr. *morphē*) decyduje o tym, czym dany byt jest. Zgodnie z refleksją filozoficzną wewnętrzna jedność ciała i duszy mają się do siebie tak, jak materia do formy⁵⁵. Złączenie materii i formy jest wewnątrzbytowe – są to pryncypia (przyczyny) metafizyczne, których połączenia nie można zbadać eksperymentalnie⁵⁶, za pomocą jakichś narzędzi, albowiem dusza – rozumiana jako czynnik ożywiający każdy organizm – nie ma odrębnego od materii zorganizowanego istnienia⁵⁷.

Święty Tomasz stwierdza, że ponieważ dusza zespala się z ciałem jako jego forma, z konieczności musi być obecna zarówno w całym ciele, jak i w każdej jego części⁵⁸. Nie można zatem rozumieć połączenia duszy z ciałem jako jakiegoś układu przestrzennego⁵⁹. Dusza nie zajmuje miejsca w przestrzeni, ponieważ nie jest rozciągnięta, w tym nie zajmuje jakiegoś miejsca w organie ciała, jak na przykład w mózgu.

Forma człowieka, czyli dusza rozumna, jest zasadą jego bytowej niezmienności i tożsamości, co obejmuje tak zwaną możność intelektualną. Ponieważ zwierzęta nie mają zdolności intelektualnych, takich jak tworzenie pojęć czy wybór dobra (choć mają tak zwany osąd naturalny⁶⁰ i kierują się instynktami), to nie istnieje

54 „W sensie ścisłym duszą [człowieka] nazywa Tomasz akt formy bytu ludzkiego”. Cyt. za: A. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako psycholog...*, s. 25.

55 J. Grzybowski, *Dusza i ciało – klasyczny wykład Tomasza z Akwinu i jego antropologiczne konsekwencje*, <https://teologiapolityczna.pl/jacek-grzybowski-tomasz-cialo>, dostęp: 14 października 2024 r.

56 Zob. M.A. Krąpiec, *O życiu w ogólności [w:] Spór o początek...*, s. 30.

57 Dusza nie może istnieć bez organizmu za wyjątkiem duszy rozumnej. Istnienie duszy ludzkiej jest wprawdzie rozpatrywane na gruncie filozofii jako coś odrębnego wobec ciała człowieka, gdy ten umrze, ale nie w tym sensie, jakoby dusza stała się osobną substancją (osobnym, pełnym bytem), lecz że istnieje w swoiście niepełny sposób jako część byłej całości. Śmierć człowieka stanowi zatem bardzo istotne zachwianie jego metafizycznej struktury. Zob. T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 54 i n.

58 Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna. Część: Prima pars (I)*, Zagadnienie 76, art. 8, <http://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/Suma%206.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.

59 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 57.

60 A. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako psycholog...*, s. 31.

w nich żaden czynnik niematerialny (duchowy). Bytowanie zwierząt jest więc zależne od jednostkującej je materii⁶¹. Dusze roślin bądź zwierząt giną wraz ze śmiercią tych organizmów. Wyjątek stanowi dusza ludzka, która charakteryzuje się pewnymi czynnościami niezależnymi od materii, co stanowi podstawę do wnioskowania o jej nieśmiertelności⁶².

Skoro możliwość intelektualna w bycie człowieka jest niematerialna, to nie może być przekazana przez rodziców swojemu potomstwu. Stanowi to przesłankę do wyciągnięcia filozoficznego wniosku, że przy zaistnieniu każdego człowieka należy odwołać się do Przyczyny Sprawczej, którą teologowie nazywają Bogiem, do czego nawiązano w punkcie 4.3. Na marginesie warto wskazać, że wkładem, który przypisuje się prof. Gogaczowi w rozwój myśli św. Tomasza, jest uzasadnienie, iż substancja oddzielona – anioł – stanowi tak zwaną przyczynę celową duszy ludzkiej⁶³.

4. Jakie racje zapewnia odwołanie się do duszy w sporze o eutanazję?

4.1. Argumentacja pro-life odwołująca się do filozofii a argumentacja pro-life oparta na światopoglądzie

Można wyróżnić trzy typy poznania: zdrowy rozsądek, światopogląd i filozofię⁶⁴. W codziennych rozmowach i uzasadnieniach ludzie wykorzystują w argumentacji światopogląd i zdrowy rozsądek. Światopogląd jest zespołem przekonań, norm, postaw, twierdzeń zaczerpniętych z filozofii, religii i nauk przyrodniczych⁶⁵. Pozwala on całościowo ująć rzeczywistość. Działacze i wolontariusze organizacji pro-life posługują się bardzo często światopoglądem racjonalnym. Potrafią bowiem uzasadnić swoje poglądy oparte na twierdzeniach pochodzących między innymi z nauk przyrodniczych, odwołując się do logiki, zdrowego rozsądku i sumienia drugiej strony. Światopogląd racjonalny

61 M. Gogacz, *Egzystencjalne rozumienie duszy ludzkiej*, „Studia Philosophiae Christianae” 1970, t. 6, nr 2, s. 18.

62 A. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako psycholog...*, s. 27.

63 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 128 i n.

64 O trzech typach poznania pisze M. Gogacz, *Ważniejsze zagadnienia...*, s. 7; w tomizmie wyróżnia się także poznanie przez wiarę – zob. Jan Paweł II, *Fides et ratio*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html, dostęp: 14 października 2024 r.

65 Ibidem, s. 7.

może być skuteczną metodą obrońców życia do przekonania innych do postawy pro-life. Nie jest on jednak nauką, gdyż jako zespołu różnorodnych twierdzeń nie można go dowodzić.

W odróżnieniu od światopoglądu czy zdrowego rozsądku metafizyka i teologia⁶⁶ (które wedle tomizmu stanowią dyscypliny naukowe) zapewniają podstawy, aby uzasadnić moralną konieczność ochrony życia ludzkiego od poczęcia do naturalnej śmierci. Przy czym metafizyka jako jedyna spośród dyscyplin naukowych stawia sobie za cel badanie zagadnień życia i śmierci człowieka w ujęciu ich ostatecznych, filozoficznych przyczyn. Wykazanie na gruncie filozofii, że dusza stanowi zasadę życia człowieka, a pozycja osoby ludzkiej wśród innych bytów wskazuje na jej godność, zapewnia naukowe podstawy dla argumentacji pro-life o charakterze etycznym bez przywoływania założeń religijnych. Żadna inna dyscyplina naukowa nie jest w stanie zapewnić takich podstaw argumentacji pro-life (z uwagi na inne ujęcie przedmiotu badań – człowieka oraz zjawisk życia i śmierci, jak również stosowanie odrębnych metod). Ugruntowanie filozoficzne okazuje się szczególnie potrzebne przy etycznej refleksji nad skomplikowanymi przypadkami stanu zdrowia człowieka, a takie są zazwyczaj podnoszone w sporze o eutanazję.

4.2. Filozoficzne ustalenie, czym jest śmierć. Problem tak zwanej śmierci mózgowej

Filozofia tomistyczna zapewnia precyzyjne ustalenie, że istotą śmierci stanowi odłączenie duszy od ciała. Stwierdzenie momentu zgonu należy do nauk praktycznych, przyrodniczych⁶⁷. Medyczne definiowanie śmierci podlega w ostatnich dziesięcioleciach ewolucji. Zawężono definicję od „śmierci całego człowieka” do „śmierci człowieka jako całości”⁶⁸. Zaświadcza o tym zagadnienie tak zwanej śmierci mózgowej⁶⁹.

---

66 Relacja wiary i rozumu nie jest dyskutowana w niniejszej pracy. W doktrynie Kościoła katolickiego doczekała się ona szerokiego omówienia – zob. Jan Paweł II, *Fides et...*

67 T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 135.

68 J. Wołski, *Śmierć mózgowa a śmierć człowieka*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 2010, t. 19, s. 224.

69 Pierwszą definicję śmierci na podstawie stanu mózgu danej osoby przyjęto w USA w stanie Kansas w 1972 r. W większości krajów świata zostało przyjęte ustawodawstwo wzorowane na tej definicji, w której po raz pierwszy pada również odwołanie do pobierania narządów do przeszczepów. Zob. J. Norkowski, *Mózgowe kryteria śmierci człowieka analiza zagadnienia*, „Studia Theologica Varsaviensia UKSW” 2004, t. 42, nr 2, s. 1.

Pojawiające się głosy krytyki wobec kryterium śmierci mózgowej (które w niektórych krajach otwiera drogę do biernej eutanazji) sprowadzają się w dużej mierze do podania w wątpliwość bądź zanegowania możliwości wyznaczenia klarownej granicy, jaka istnieje między życiem i śmiercią, co przekłada się na praktykę w szpitalach. W tym kontekście można podać głośny przykład prof. Jana Talara. Uczony twierdzi, że udokumentował w Polsce setki przypadków pacjentów, którzy pomimo formalnej diagnozy śmierci mózgowej przy jego pomocy powrócili do świadomego funkcjonowania⁷⁰. Wedle opinii ks. prof. Wróbla każdy taki przypadek świadczy o tym, że popełniano błędy w stwierdzeniu śmierci mózgowej (myląc ją na przykład ze śpiączką) albo nie przestrzegano należycie procedury⁷¹.

Zasadniczo od strony filozoficznej można zauważyć, że każde kryterium empiryczne, które wskazuje na śmierć człowieka (w tym oparte na uszkodzeniach mózgu w znaczącym stopniu), łączy się z określoną koncepcją antropologiczną. Jeżeli naukowcy odpowiedzialni za ustalenie procedury medycznej stwierdzenia zgonu nie biorą pod uwagę, że człowiek jest duchowo-cielesną jednością (a pośrednio także filozoficznego ujęcia roli ludzkiego mózgu⁷²), to jest prawdopodobne z perspektywy tomizmu, że ich wnioski będą w wątpliwy sposób odpowiadać rzeczywistości. Okazuje się, że powyższe, teoretyczne wnioskowanie ma bolesne potwierdzenie w praktyce: uznanie kogoś za osobę żyjącą bądź zmarłą zależy od przyjętych kryteriów śmierci mózgowej, a te są odmienne w różnych krajach (przez co prawo stało się arbitralne w tak ważnym obszarze, jakim jest sprawa życia i śmierci człowieka)⁷³; niektóre badania wykazały, że ponad 1/4 lekarzy, którzy pobrali serca ludzkie do przeszczepu (od pacjenta z diagnozą śmierci mózgowej), jest przekonana, że dokonali zabójstwa żyjącego jeszcze człowieka⁷⁴.

70 E. Sądej, *Wybudziłem setki pacjentów*, <https://naszdzienik.pl/mysl/179235,wybudzilem-setki-pacjentow.html>, dostęp: 14 października 2024 r.

71 T. Królik, Bp Wróbel: zachęcanie do sprzeciwu wobec oddawania organów jest głęboko niemoralne, <https://www.ekai.pl/bp-wrobel-zachecanie-do-sprzeciwu-wobec-oddawania-organow-jest-gleboko-niemoralne/>, dostęp: 14 października 2024 r.

72 Człowiek jako gatunek posiada tak dobrze rozwinięty mózg, aby jego władze zmysłowe (dotyk, wzrok itd.) mogły współpracować z intelektualnymi władzami duszy (wołą i intelektem). Ponieważ dusza, będąc formą ciała, jest niematerialna, to trwałe uszkodzenie mózgu bądź nawet jego brak (człowiek na wczesnym etapie ciąży) nie zmienia władz duszy i nie przekreśla człowieczeństwa. Warto dodać, że (empirycznie potwierdzone) zdolności integracji i koordynacji funkcji fizycznych przez mózg należy widzieć w tej perspektywie, że dusza posługuje się mózgiem, ogarnia go (jak zresztą inne organy). Zob. T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 135.

73 J. Norkowski, *Mózgowe kryteria...*

74 Ibidem, s. 3 za: M. Potts, P.A. Byrne, R. Nilges, *Beyond Brain Death. The Case Against Brain Based Criteria for Human Death*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2001.

Spojrzenie na osobę jako na duchowo-cieleśną jedność w kontekście stwierdzenia zgonu prezentuje Stolica Apostolska. W 2006 r. kard. Javier Lozano Barragán, ówczesny Przewodniczący Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia, podtrzymał wcześniejsze stanowisko Stolicy Apostolskiej, że „śmierć człowieka następuje, kiedy zanikną wszelkie oznaki encefalograficzne [pracy] mózgu przez przynajmniej sześć godzin”⁷⁵. W tej perspektywie dezintegracja konstytuujących człowieka części na poziomie biologicznym (jako skutek śmierci istotnych partii mózgu) objawia dokonany już rozpad jedności na poziomie metafizycznym poprzez odłączenie się duszy od ciała⁷⁶ (przy czym w napełnionych jeszcze energią częściach organizmu mogą wystąpić przejawy ruchu, ale wewnątrznie nie uczestniczą one w jedności bytu).

Mając na uwadze powyższe, można zatem powiedzieć, że pomijanie odwołania do duszy przy interpretacji zjawiska śmierci zwiększa ryzyko akceptacji fałszywej procedury medycznej stwierdzenia zgonu w danym kraju⁷⁷, zwłaszcza dopuszczającym eutanazję. Może także wpływać na nieprofesjonalną (nieczułą) postawę kadry medycznej, która bagatelizuje ryzyko, że może zabić człowieka, co zdaje się przyjmować dużą skalę w skali globu.

Być może potencjalna współpraca pomiędzy medykami a tomistami, którzy potrafią teoretycznie wyróżnić procesy charakterystyczne dla żyjącego organizmu⁷⁸, mogłaby w przyszłości zaowocować w poszczególnych państwach ulepszonymi (albo z gruntu nowymi) procedurami medycznymi, które określają kryterium śmierci w odniesieniu do czynności mózgu i całości organizmu. Innym owocem takiej współpracy mogłoby być pomocnicze objaśnienie (czerpiące z filozoficznej teorii) procedur stwierdzenia zgonu, które wzbudzają kontrowersje wśród części pacjentów i lekarzy – tak, żeby procedury te były właściwie rozumiane⁷⁹.

75 J. Wróbel, *Dyskusja wokół problemu śmierci mózgowej człowieka – dawcy organów. Między biologią, biomedycyną i filozofią*, „Roczniki Teologii Moralnej” 2011, t. 58, nr 2, s. 163.

76 Ibidem, s. 174.

77 Biskup Wróbel wymienia powody, dla których w Polsce hipotetyczna, systemowa praktyka, aby pobierać organy od pacjentów z błędnie postawionymi diagnozami śmierci mózgowej, nie ma realnych podstaw w rozwiązaniach prawno-instytucjonalnych. Zob. T. Królak, op. cit.

78 Ojciec prof. Krąpiec skłonił do tego, że jest wprawdzie wiele różnic między bytami żyjącymi a nieżyjącymi, ale ostatecznie tłumaczy i objawia życie tylko „celowość dynamiczna, swoisty ruch wsobny”. Zob. M.A. Krąpiec, *O życiu...*, s. 38. Więcej o celowości dynamicznej napisano także w części 6.3. niniejszej pracy.

79 Sam termin „śmierć mózgowa” może wzbudzać kontrowersje, np. wśród katolików znających filozoficzną i teologiczną definicję śmierci, skoro łączy on koniec życia człowieka z pojedynczym organem, a nie z odłączeniem się duszy od ciała, które uprzednio integrowała.

4.3. Czy człowiek może być sam dla siebie miarą moralności? Rozważenie Przyczyny Sprawczej – Boga

Trzecie i ostatnie uzasadnienie na rzecz odwoływania się do filozofii (w tym do duszy) w sporze o eutanazję opiera się na ukazaniu bytu człowieka w perspektywie Przyczyny Sprawczej, którą teologowie nazywają Bogiem.

Filozofia już od swych początków podejmowała zagadnienie Absolutu, Pierwszej Przyczyny, Przyczyny Sprawczej. Tomiści dokonują rozdzielenia teologii, która ma swój początek w objawieniu, od filozofii Boga (teodycei), która opiera się jedynie na argumentach rozumowych. Po krótkim wprowadzeniu nastąpi wyjaśnienie, dlaczego ten element metafizyki jest niezbędny w rozumowaniu filozoficznym.

Na potrzebę istnienia Przyczyny Sprawczej wskazuje już sama metafizyka św. Tomasza. W bycie jednostkowym są dwa podstawowe elementy: istnienie i istota. Istnienie jest powodem realności bytu, a istota (składająca się z formy i materii) to zawartość bytu – to, czym ten byt jest. W tomizmie dowodzi się, że istnienie nie pochodzi ani z istoty, ani z niebytu (który nie istniejąc, nie działa), ani że istnienie nie jest samoistne w tworzących substancjalną jedność bytach, takich jak człowiek⁸⁰. Istnienie, jako skutek, naprowadza rozum ludzki na nie-uwarunkowaną przyczynę, na istnienie osobne i samoistne – które jest prostym, pierwszym i pełnym Bytem.

Powyższe nie oznacza, że Absolut (byt konieczny) w jakikolwiek sposób wchodzi w strukturę bytu przygodnego, jak człowiek, zwierzę czy jakiś byt nieożywiony. Stwarzanie polega na urealnieniu przez Boga na zewnątrz siebie pochodzącego wprawdzie od Niego, ale osobnego istnienia, które zapoczątkowuje różny od Boga, nowy byt jednostkowy⁸¹. Po akcie stwórczym nie kończą się relacje bytu z Bogiem. Są to tzw. relacje istnieniowe, stanowiące porządek obecności⁸². Warto tu także wspomnieć, że tomiści wykazują, że człowiek z uwagi na swój intelektualny wymiar posiada potencjał, aby odbierać i świadomie podtrzymywać relacje łączące go z innymi bytami, w szczególności sposób dotyczy to relacji z innymi osobami, a także z Bogiem, co może przybrać formę religii.

80 M. Gogacz, *Tomizm konsekwentny...*, s. 7.

81 A. Andrzejuk, *Monizm i pluralizm w filozofii Boga*, <https://teologiapolityczna.pl/artur-andrzejuk-monizm-i-pluralizm-w-filozofii-boga>, dostęp: 14 października 2024 r.

82 M. Gogacz, *Elementarz...*, s. 65.

Tomiści głoszą, że dowodzenie⁸³, iż Bóg istnieje, jest możliwe, a także konieczne do istnienia filozofii. W przeciwnym bowiem przypadku filozofia musiałaby odrzucić zasadę racji dostatecznej⁸⁴, a z nią jakiegokolwiek racjonalne wyjaśnienie rzeczywistości⁸⁵. Święty Tomasz, omawiając zagadnienie istnienia Boga, odniósł się także do różnych głosów, które podważały owo istnienie, w tym powołujących się na tak zwany argument naturalistyczny zakładający, że nie potrzeba Boga, aby wyjaśnić świat⁸⁶.

Racjonalność w metafizyce przekłada się dalej na możliwość dojścia do wniosków etycznych, które będą miały charakter normy pewnej moralnie. Rozumowanie etyczne opiera się na strukturze bytowej człowieka⁸⁷, która odśłania wyjątkowość osoby ludzkiej od momentu poczęcia i zaistnienia duszy rozumnej, a także pozwala w uporządkowany sposób ustalić pozycję człowieka wobec innych ludzi, stworzeń i Boga.

Na gruncie filozofii można na przykład dowieść, że człowiek z jednej strony jest w stanie dokonywać wolnych wyborów⁸⁸, a z drugiej istnieje w nim wyższość władzy rozumu nad wolą⁸⁹ (przy czym wedle tomistycznej antropologii decyzje podejmuje cały człowiek, a nie któraś z władz duszy). Jak wiadomo, zagadnienie respektowania woli stanowi jeden z fundamentalnych tematów w sporze o eutanazję. Nie chodzi tylko o wolę chorego pacjenta, gdyż legalizacja eutanazji ma wymiar publiczny – dotyczy sumień członków rodziny, personelu medycznego czy prawodawców.

83 Prof. Andrzejuk wyjaśnia w swojej publikacji, że słynne w filozofii „drogi” św. Tomasza do Boga nie są dowodami (łac. *demonstratio*) w sensie ścisłym. Jedyny Tomaszowy dowód istnienia Boga znajduje się metafizyce, która dowodzi istnienia Boga jako przyczyny sprawczej istnienia każdego bytu jednostkowego. Zob. *Problem istnienia Boga w filozofii Tomasza z Akwinu a „drogi” dochodzenia do Boga w „Summa Theologiae”* [w:] *Człowiek i świat wokół niego. Studia z filozofii średniowiecznej*, red. M. Manikowski, Wrocław 2008.

84 Ksiądz prof. T. Stępień zauważa: „Zgodnie z zasadą racji dostatecznej każdy skutek musi mieć odpowiadającą sobie przyczynę. Jeżeli stwierdzilibyśmy, że dowodzenie istnienia Boga jest niemożliwe, przyznalibyśmy, iż nie można dowieść istnienia przyczyny, która spowodowała obserwowalne skutki. Czy nie wystarczy jednak stwierdzić, że po prostu jakaś przyczyna musi istnieć i nie jest ważne jaka? Otóż nie, ponieważ przyczyna musi mieć w sposób proporcjonalnie większy to, dzięki czemu jest w stanie spowodować skutek”, za: *Teodycea, czyli filozofia Boga* [w:] *Tomizm konsekwentny...*, s. 53 i 54.

85 Ibidem, s. 54.

86 Ibidem, s. 48 i n.

87 Taką postawę filozoficzną reprezentował m.in. Karol Wojtyła. Zob. L. Savytska, *Metafizyczne i antropologiczne podstawy wetyce M. Gogacza i K. Wojtyły, studium porównawcze*, http://www.katedra.uksw.edu.pl/nagroda/nagroda_2007/savytska.htm, dostęp: 14 października 2024 r.

88 A. Andrzejuk, *Monizm i pluralizm w filozofii Boga*, <https://teologiapolityczna.pl/artur-andrzejuk-monizm-i-pluralizm-w-filozofii-boga>, dostęp: 14 października 2024 r.

89 J. Woroniecki, *Katolicyzm tomizmu*, Warszawa 1937, s. 34, <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/439818/edition/412471/content>, dostęp: 14 października 2024 r.

Należy również wspomnieć, że filozofia tomistyczna, która bazuje na naturalnym ludzkim poznaniu, dochodzi do pewnych granic swoich rozstrzygnięć. Nie potrafi wyjaśnić sensu cierpienia, które jest nieodzownie związane ze śmiercią, wypowiedzieć się na temat życia pośmiertnego i wielu innych ważnych zagadnień. Filozofia jednak poprzez wykazanie istnienia duszy i Przyczyny Sprawczej inspirowała do otwarcia się na religię⁹⁰.

4.4. Konieczność odwołania się do duszy przy etycznej ocenie eutanazji

Dotychczas przedstawiono różne racje wskazujące, że w dyskursie bioetycznym należy odwoływać się do koncepcji duszy, aby móc poprawnie zinterpretować zjawiska życia i śmierci człowieka. Należy jednocześnie podkreślić, że samo uznanie istnienia duszy nie gwarantuje jedności spojrzenia na rzeczywistość, a w konsekwencji na etykę. Współczesnym przykładem tego jest monografia naukowa, w której badacze, w tym reprezentujący neuronauki, którzy łączy sprzeciw wobec materialistycznego spojrzenia na człowieka, różnie interpretują duszę ludzką i jej działanie, nie odwołują się bowiem do jednej metafizyki⁹¹. Historia filozofii pokazuje, że różni myśliciele, tacy jak Platon czy Kartezjusz, uznawali istnienie duszy, ale stworzyli zupełnie odmienne metafizyki i systemy filozoficzne niż św. Tomasz. Warto w tym kontekście zaznaczyć, że uznanie w środowisku akademickim metafizyki za naukę, której twierdzenia są sprawdzalne, stanowi w XXI wieku olbrzymie wyzwanie⁹².

Profesor Andrzejuk uogólnia, że tomistyczne podejście do różnych zagadnień bioetycznych polega na uczynieniu osoby i prawa naturalnego punktami wyjścia

90 Religia chrześcijańska może np. pomóc zdystansować się od (zawsze niepewnych) prognoz co do rozwoju ludzkości. Na kanwie dyskusji o aborcji poruszane jest regularnie zagadnienie przeludnienia planety (zob. Students for Life of America, *Abortion and overpopulation*, <https://studentsforlife.org/learn/overpopulation/>, dostęp: 14 października 2024 r.). Biblia podaje, że koniec świata nastąpi jako decyzja Stwórcy, co powinno uwarunkować i przestrzec wiernego przed (uproszczonym) rozpatrywaniem przyszłości tylko w perspektywie naturalistycznej, która dominuje w debacie publicznej.

91 C. S. Evans, Mark C. Baker and Stewart Goetz, eds., *The Soul Hypothesis: Investigations Into the Existence of the Soul*, „Faith and Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers” 2012, Vol. 29, Issue 2, <https://doi.org/10.5840/faithphil201229224>.

92 Prof. Gogacz i prof. Andrzejuk rozróżniają dwie płaszczyzny działalności akademickiej, którą podejmuje metafizyk. Warto je przywołać w kontekście wyzwania, jakim jest upowszechnienie rozumienia metafizyki jako nauki. Podstawowym celem, który powinien stawiać sobie metafizyk, jest obrona rzeczywistości, a tym samym prawdy o bytach, oraz wierność istnieniu i istocie bytu. Jeśli chodzi natomiast o bronienie wiedzy lub ujęć konkretnej szkoły filozoficznej, to profesorowie uważają, że w tym obszarze filozof powinien wykazywać się otwartością na poprawki i uzupełnienia, a więc także na dialog z innymi akademikami (gdyż liczy się prawda o bycie, a nie stanowiący metafizykę układ zdań). Zob. A. Andrzejuk, *Personalizm tomistyczny...*, s. 29.

rozważań i rozstrzygnięć etycznych⁹³. W ramach tomistycznej filozofii człowieka bada się konsekwencje bycia osobą, czyli: jednostkowość, rozumność, wolność oraz relacje osobowe (które obejmują także relacje z Bogiem)⁹⁴. Wpływają one w sposób zasadniczy na fakt, że osoba postępuje jako istota moralna, jak również na to, że ludzkie wytwory, takie jak prawo stanowione, mają wymiar moralny. Bezpośrednią przyczyną osobowej struktury (człowieka) jest dusza rozumna.

Eutanazja stanowi złożone zagadnienie, które dopomina się uporządkowanej, kompleksowej refleksji etycznej⁹⁵. Na gruncie tomizmu można wykazać, że eutanazję (niezależnie od okoliczności, w jakich znalazłby się pacjent lub jego bliscy) należy zakwalifikować jako zło moralne, które nigdy nie powinno być zalegalizowane⁹⁶.

Podsumowując część czwartą, można stwierdzić, że z perspektywy filozofii tomistycznej przywołanie realistycznej koncepcji człowieka, a więc pośrednio także duszy, jest przy etycznej ocenie zjawiska eutanazji koniecznością. Ogólnie rzecz ujmując, wynika to z zależności etyki od metafizyki i antropologii filozoficznej⁹⁷. Tomistyczna koncepcja człowieka ma charakter naukowy poprzez odwołanie się do ostatecznych przyczyn⁹⁸, nie stanowi zatem światopoglądu.

Przypadek systemowego braku odwoływania się do koncepcji duszy w rozpoczętej świeckiej debacie publicznej oznaczałoby, że spór pomiędzy stronnictwem umownie nazywanym *pro-life* a stronnictwem *pro-choice*⁹⁹ pozostawałby

93 A. Andrzejuk, I. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako etyk...*, s. 125.

94 A. Andrzejuk, *Antropologiczne podstawy etyki*, „Rocznik Tomistyczny” 2019, t. 8., s. 157 i n.

95 W kontekście eutanazji należy podkreślić, że człowiek nie przestaje być człowiekiem, gdy z funkcji życiowych pozostają mu tylko vegetatywne lub gdy traci świadomość. Z kolei jeśli chodzi o samobójstwo lub pomoc w samobójstwie, to Akwinata – zgodnie z pewną utrwaloną tradycją chrześcijańską – uważał czynny takie za grzech. Zob. A. Andrzejuk, I. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako etyk...*, s. 125.

96 Taką konkluzję można znaleźć m.in. w *Powszechnej encyklopedii filozofii*, por. M. Czachorowski, hasło: *Eutanazja* [w:] *Powszechna...*

97 Etyka jest wprawdzie autonomiczna pod względem przedmiotu (którym są zasady wyboru dobra moralnego), lecz podstawę dla rozstrzygnięć etycznych stanowią metafizyka i antropologia – zob. A. Andrzejuk, *Antropologiczne podstawy...*, s. 169. W teologii tomistycznej rozważania moralne mają ugruntowanie także w objawieniu (mądrości Bożej zgodnej z prawem naturalnym).

98 Strukturę bytu człowieka (do czego nawiązano w części 3.2.) stanowi w ujęciu metafizycznym zespół czterech wewnętrznych przyczyn. Są to: możność materialna (materia); forma, która sprawia, że człowiek pozostaje sobą, i jako dusza ożywia ciało; możność intelektualna; akt istnienia; zob. T. Stępień, *Wprowadzenie do...*, s. 44 i n. Do wyjaśnienia, jak powstał człowiek, potrzeba odwołać się do przyczyn zewnętrznych, tj. do Przyczyny Sprawczej, która stawarza akt istnienia, oraz do przyczyn, które ukształtowały treść bytu człowieka (jego istotę), czyli m.in. do materiału genetycznego rodziców czy pożywienia. Ibidem, s. 129 i n.

99 Z perspektywy etyki tomistycznej należy uznać określenie *pro-choice* za zupełnie bałamutne. Politolog Gierycz zauważa, że w sporze o nienaruszalne prawo do życia podstawą rolę odgrywa walka o język – o sposób nazwania życia ludzkiego będącego przedmiotem sporu, gdyż umożliwia to zapanowanie nad publicznym dyskursem bioetycznym. Zob. M. Gierycz, op. cit., s. 318 i n.

teoretycznie nierozstrzygalny. Taka sytuacja z kolei powodowałaby, że spór musiałby koncentrować się na poziomie *praxis* – społeczno-kulturowym, prawnym czy politycznym. Na tym poziomie jest bowiem możliwe uzyskanie przewagi nad drugą stroną (przekonując ludzi bądź wymuszając ich przychyłność) niezależnie od prawdziwości i teoretycznej spójności głoszonych postulatów. Ciągły, intensywny spór antropologiczny stwarza zaś wiele zagrożeń społecznych, w tym możliwość wykorzystania konfliktu przez zewnętrzne dla sporu grupy, to znaczy takie, które nie angażują się w jego teoretyczne rozstrzygnięcie, ale poprzez podsycanie polaryzacji chcą osiągnąć przy tym jakieś partykularne korzyści.

5. Problem badawczy

Zidentyfikowany problem badawczy odnosi się do katolików działających w polskich organizacjach pro-life. Zarówno objętość pracy, jak i czas dostępny na przeprowadzenie badań wymusiły ograniczenia do wybranej grupy. Problem można wyrazić poprzez pytanie: Jakie konsekwencje niesie ze sobą postawa widoczna wśród katolików zrzeszonych w organizacjach pro-life działających w Polsce, którzy w wymiarze religijnym uznają istnienie duszy ludzkiej, natomiast w swojej działalności edukacyjnej i popularyzatorskiej nie odwołują się do niej jako do zasady życia? (Członkowie Kościoła katolickiego są zobowiązani, aby uznawać istnienie duszy rozumnej u każdego człowieka, świadczy o tym między innymi dogmat o nieśmiertelności duszy¹⁰⁰).

Przez „organizacje pro-life” rozumie się organizacje pozarządowe, które w swojej publicznej aktywności prowadzą działalność edukacyjną i opowiadają się w niej za ochroną życia ludzkiego od poczęcia do naturalnej śmierci (zgodnie z nauczaniem katolickim), natomiast owe zrzeszenia nie są powiązane instytucjonalnie z Kościołem katolickim, czyli działają na własną odpowiedzialność.

W toku badań ustalono, że podmioty pro-life odnoszą się publicznie do wiary katolickiej, odnotowano również, że przynajmniej jakaś część członków tych organizacji jest wyznania rzymskokatolickiego. Przekaz pro-life, z którym

---

100 Sobór Laterański V ogłosił w 1513 r. (jako potępienie tez włoskiego heretyka), że dusza każdego człowieka jest nieśmiertelna.

docierają do odbiorców polskie zrzeczenia, ma charakter uniwersalny, a argumentacja i motywacja religijna tylko go dopełniają, co niektóre organizacje otwarcie deklarują¹⁰¹. Przyznawanie się publicznie do wiary Chrystusowej nie powinno dziwić, skoro należy do misji członków Kościoła. Taka postawa, w przypadku działania w trzecim sektorze, stwarza przy okazji dodatkowe możliwości, które mogą przełożyć się na wymierne korzyści dla organizacji. Chodzi między innymi o wsparcie darczyńców, którzy swoje dotacje opierają na motywacjach religijnych, życzliwe stosunki z duchowieństwem katolickim, w tym hierarchią, które mogą pomóc promować inicjatywy pro-life w Polsce (na przykład marsze dla życia w różnych miastach), czy zjednywanie sobie wolontariuszy (poszczególne organizacje podkreślają, że formacji intelektualnej wolontariuszy powinna towarzyszyć szersza troska o ich rozwój osobowościowy i duchowo-religijny¹⁰²).

5.1. Przegląd literatury dotyczącej zidentyfikowanego problemu badawczego

Na podstawie przeprowadzonego przez autora przeglądu literatury stwierdzono, że zdiagnozowane zjawisko – brak odniesień do duszy w wymiarze filozoficznym pośród katolików zaangażowanych w ochronę życia – jest bardzo rzadko poruszane. W obszernym katalogu publikacji naukowych Google Scholar wyszukano frazy: „soul” bądź „dusza”, zestawiając je z frazami „pro-life”, „ochrona życia” albo „pro-choice”. W ten sposób udało się przywołać szereg artykułów, również autorstwa zwolenników legalizacji aborcji i eutanazji, natomiast wyszczególnione zjawisko znaleziono w treści tylko jednej pracy, napisanej po angielsku i liczącej sobie już kilkanaście lat¹⁰³. Warto w tym miejscu nadmienić, że książka Krzysztofa Wojcieszka (niepojawiająca się w ramach wyszukania w Google Scholar, lecz przejrzana w ramach badań) zaświadcza, że autor ten dostrzegł już w latach 90. w środowisku pro-life deficyt postaw odwołujących się do metafizycznej interpretacji początku życia ludzkiego¹⁰⁴.

101 Dla przykładu zob.: W. Zięba, *Projekt LIFE105 Jak skutecznie działać w obronie życia*, <https://youtu.be/3426z12eeZ8>, dostęp: 14 października 2024 r.; Fundacja Jeden z Nas, Katolik musi być skuteczny, <https://jedenznas.pl/katolik-musi-byc-skuteczny/>, dostęp: 14 października 2024 r.

102 A. Palembas, *Edukacja ważnym elementem formacji*, „Duchowa Adopcja Dziecka Poczętego” 2023, s. 14 i n.

103 W opracowaniu wskazano na brak odwołania się do pojęcia duszy w środowisku medycznym o poglądach pro-life, w którym licznie reprezentowani są katolicy. Zob. P.J. Colosi, *Personhood, the Soul and Non-Conscious Human Beings: Some Critical Reflections on Recent Forms of Argumentation within the Pro-Life Movement*, „Life and Learning” 2007, Vol. 17.

104 Wojcieszek jako biolog molekularny i filozof skrytykował pewną selektywność, którą dostrzegł w środowisku pro-life, pisząc: „[...] brak solidnej teorii powstania człowieka skłania wielu autorów, zwłaszcza o zainteresowaniach

5.2. Metodyka badań

W Polsce działa kilkadziesiąt stowarzyszeń i fundacji, które identyfikują się z misją pro-life. Sama Polska Federacja Ruchów Obrony Życia zrzeszała w 2022 r. 31 organizacji pro-life¹⁰⁵, jednakże nie wszystkie z nich zostały uznane za odpowiednie na potrzeby badania. W wyborze brano pod uwagę te podmioty, które wydają swoje publikacje, tak aby można było sprawdzić je pod względem przekazu filozoficznego dotyczącego duszy. Zawęziło to selekcję do pięciu organizacji, których działalność ma wymiar ogólnopolski¹⁰⁶. Mniejsze podmioty częstokroć skupiają się na działaniach lokalnych: modlitewnych czy pomocy potrzebującym.

Publikacje organizacji, wydane w formie książki bądź obszernej broszury, stanowią kompendia wiedzy na tematy związane z ochroną życia, takie jak: prenatalny rozwój człowieka, zapłodnienie in vitro, eutanazja. Pozycje są udostępniane zainteresowanym czytelnikom jako materiały edukacyjne (do pobrania z Internetu, a w niektórych przypadkach także do zamówienia wersji drukowanej) bądź są lub były dystrybuowane przez same organizacje pro-life (mogą one stanowić podstawę dydaktyczną na wykładach i szkoleniach prowadzonych przez dany podmiot). Nie udało się oszacować liczby odbiorców poszczególnych opracowań, nie znaleziono bowiem ku temu danych, poza jedną broszurą, która miała trafić do 70 tysięcy uczniów¹⁰⁷.

W przeprowadzonym badaniu, którego wyniki zaprezentowano w tabeli 1, sprawdzano, czy w danym kompendium pada choć raz odwołanie do duszy w wymiarze filozoficznym. Skorzystano z opcji wyszukiwania w zdigitalizowanych dokumentach frazy: „dusza” (a także „dusz” – aby wyniki wyszukiwania były niezależne od deklinacji) oraz przeczytano kluczowe fragmenty bądź

---

publicystycznych, do sięgnięcia wyłącznie po argumenty natury biologicznej dla ustalenia początku ludzkiej osoby. Najczęściej są to odniesienia niedokładne nawet z punktu widzenia biologii, gdyż niejako wartościują jedne zjawiska w obrębie powstawania, by akcentować wygodne, polemiczne, inne zaś pomijają [jak potencjał do ciąży bliźniaczej lub klonowania]” – cyt. za: K. Wojcieszek, *Stworzony i zrodzony: metafizyczne wyjaśnienia biologicznego konstituowania się człowieka w poglądach św. Tomasza z Akwinu – próba aktualizacji*, Warszawa 2000.

105 Fundacja Jeden z Nas, Członkowie, <https://jedenznas.pl/czlonkowie/>, dostęp: 14 października 2024 r.

106 Nazwy organizacji umieszczono w przypisach do tabeli 1. Wśród organizacji nie uwzględniono ogólnopolskiej Fundacji Pro – Prawo do Życia. Uznano, że przestanie wydanej przez nią publikacji (w której nie padają odniesienia do pojęcia duszy) skupiło się na dążeniu do zakazu aborcji i pokazania okrucieństwa tej procedury. Zob. Fundacja Pro – Prawo do Życia, *Jak rozmawiać o aborcji*, [b.m.w.], 2021.

107 Fundacja Jeden z Nas, 70 tys. książeczek „Genesis. Początek życia człowieka” trafi do szkół ponadpodstawowych, <https://jedenznas.pl/70-tys-ksiazeczek-genesis-poczatek-zycia-czlowieka-trafi-do-szkol-ponadpodstawowych/>, dostęp: 14 października 2024 r.

rozdziały prac. Osobno przeglądano przywołania duszy w wymiarze religijnym, kiedy opracowanie cytowało na przykład: Pismo Święte, naukę jakiegoś świętego, papieża bądź katechizm. Gdyby wątki religijne i filozoficzne było trudno od siebie rozdzielić w danej publikacji (skoro na przykład niektórzy święci byli także filozofami), wtedy zostałyby to odnotowane w tabeli 1, w rubryce: uwagi.

Należy zastrzec, że badania były ograniczone do poszczególnych kompendiów. Postawiono się niejako w roli czytelnika, który korzysta z konkretnej pozycji na potrzeby swojej formacji intelektualnej i któremu poprzez daną publikację zostaje przedstawiona jakaś filozoficzna perspektywa dotycząca zjawiska życia, na przykład materializm bądź koncepcja duszy ożywiającej ciało.

Tabela 1. Wybrane publikacje wydane przez organizacje pro-life w Polsce

Nazwa kompendium	Rok wydania, liczba stron	Główna tematyka	Odwołanie do duszy w wymiarze filozoficznym	Odwołanie do duszy w wymiarze religijnym	Uwagi
„Służba Życiu: zeszyty problemowe (Eutanazja)” ¹⁰⁸	2003, 24 strony	eutanazja	TAK	TAK	W jednym artykule z czasopisma pada filozoficzne odniesienie do duszy. „Cierpienie zawsze dotyczy całej osobowości: ciała, psychiki i duszy” ¹⁰⁹ .
<i>Przewodnik: bioetyka dla młodych</i> ¹¹⁰	2015, 30 stron (publikacja zawiera także wątki niezwiązane z obroną życia)	głównie rozwój prenatalny i aborcja	NIE	NIE	W książce zadeklarowano, że została ona napisana w duchu personalizmu i bez „odniesień do religii”. We wstępie nawiązano do duchowej i rozumnej natury człowieka, natomiast na kartach pracy nie ma odwołań do duszy.

108 Organizacja, która wydała czasopismo: Polskie Stowarzyszenie Obronców Życia Człowieka; „Służba Życiu: Zeszyty Problemowe (Eutanazja)” 2003, nr 1, <https://archiwalna.pro-life.pl/wp-content/uploads/2013/12/SZ.1.2003-Eutanazja.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r., dalej: „Służba Życiu...”.

109 Cyt. za: T.L. Chruściel, *Farmakoterapia bólu*, „Służba Życiu...”, s. 18.

110 Organizacja, która wydała książkę: Fundacja Jeden z Nas; pozycja jest tłumaczeniem francuskiego opracowania wydanego przez Fundację Jérôme’a Lejeune’a. *Przewodnik: bioetyka dla młodych*, Kraków 2015.

Nazwa kompendium	Rok wydania, liczba stron	Główna tematyka	Odwołanie do duszy w wymiarze filozoficznym	Odwołanie do duszy w wymiarze religijnym	Uwagi
<i>Ekologia prokreacji</i> ¹¹¹	2021 (pierwsze wydanie: 2016), 362 strony (publikacja zawiera wątki niezwiązane bezpośrednio z obroną życia)	głównie aborcja, rozwój prenatalny, in vitro	NIE	NIE	
<i>W obronie życia. Kompendium niezbędnej wiedzy</i> ¹¹²	2020, 103 strony	aborcja i związana z nią problematyka	NIE	TAK	
<i>Genesis – początek życia człowieka</i> ¹¹³	2020, 24 strony (publikacja z ilustracjami)	rozwój prenatalny	NIE	NIE	Jeżeli broszura byłaby przeznaczona do dystrybucji wyłącznie jako przedstawienie biologicznego rozwoju człowieka, to stanowiłoby to wartość edukacyjną samą w sobie. W broszurze zawarto jednak koncepcję, że zarodek jest człowiekiem. W takim kontekście odnotowano brak odniesienia do duszy ¹¹⁴ .
<i>Ochrona życia ludzkiego na prenatalnym etapie rozwoju. Aspekty społeczne, medyczne, prawne</i> ¹¹⁵	2023, 754 strony (około połowy opracowania zajmuje tematyka prawna)	aborcja (szeroko analizowana)	TAK	TAK	Opracowanie odnosi się w rozdziale pierwszym w wielu miejscach do jedności duszy i ciała, interpretacji filozoficznej życia i różnych koncepcji filozoficznych człowieka ¹¹⁶ .

Źródło: opracowanie własne na podstawie wskazanych w tabeli materiałów.

111 Organizacja wydająca i dystrybuująca książkę: Polskie Stowarzyszenie Obrońców Życia Człowieka; *Ekologia prokreacji. Vademecum*, red. N. Ejtminowicz, K. Urban, A. Zięba, Kraków 2021.

112 Organizacja wydająca i dystrybuująca kompendium: Fundacja Centrum Wspierania Inicjatywy dla Życia i Rodziny; *W obronie życia. Kompendium niezbędnej wiedzy*, oprac. K. Przeszowski, Biuro Analiz Centrum Życia i Rodziny, Warszawa 2020.

113 Organizacja wydająca i dystrybuująca broszurę: Fundacja Małych Stópek; M. Drąg, *Genesis – początek życia człowieka*, Szczecin 2020, <https://wiedzaozyciu.info/wp-content/uploads/2020/09/Ksiazeczka-Genesis-wiedza.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.

114 Zob. PolskieRadio24.pl, „Życie jest najcenniejszą wartością”. Obchody Narodowego Dnia Życia w MEIn, <https://polskieradio24.pl/5/1222/Artykul/2703541>, dostęp: 14 października 2024 r.

115 *Ochrona życia ludzkiego na prenatalnym etapie rozwoju. Aspekty społeczne, medyczne i prawne*, red. J. Kwaśniewski, M. Olszówka, Warszawa 2023.

116 Zob. T. Rowiński, *O nieidentyfikowaniu osób. Krótkie i refleksyjne wprowadzenie do antropologii aborcji od antyku po współczesność* [w:] *Ochrona życia ludzkiego na prenatalnym etapie rozwoju. Aspekty społeczne, medyczne i prawne*, red. J. Kwaśniewski, M. Olszówka, Warszawa 2023.

5.3. Wnioski z przeglądu publikacji wydanych przez organizacje pro-life w Polsce

Zestawienie zaprezentowane w tabeli 1 dotyczy publikacji związanych z ochroną życia, wydawanych przez pięć¹¹⁷ dużych organizacji pro-life z Polski. Cztery z nich stanowiły organizacje pro-life *sensu stricto*, natomiast Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, jako że podejmuje szereg zadań wykraczających poza ochronę życia, został określony jako organizacja pro-life *sensu largo*.

Instytut Ordo Iuris wydał w 2023 r. jedyną spośród analizowanych publikację, która w wielu miejscach odnosi się do duszy w wymiarze filozoficznym oraz do bytu człowieka jako jedności duszy i ciała. W monografii poświęcono tym zagadnieniom rozdział autorstwa historyka idei i publicysty T. Rowińskiego. Badacz prześledził, jak podejście do aborcji widoczne w kulturze korespondowało z przemianami intelektualnymi danej epoki, od antyku po współczesność, ocenił także owe zmiany w perspektywie etycznej. Z kolei najstarsza z publikacji z zestawienia, czyli archiwalne czasopismo Polskiego Stowarzyszenia Obróńców Życia z 2003 r., zawierała krótkie nawiązanie do pojęcia duszy w wymiarze filozoficznym (i religijnym).

Cztery na sześć z analizowanych opracowań nie zawiera odniesień do duszy w wymiarze filozoficznym. Są to publikacje wydane w latach 2016–2020, kiedy w polskim społeczeństwie trwał intensywny i szeroki spór społeczny związany z możliwością zmiany przepisów prawa aborcyjnego, a następnie z faktyczną ich zmianą, który to spór zbiegł się z tak zwanymi czarnymi protestami kobiet¹¹⁸. Te opracowania, z których część była skierowana szczególnie do młodych ludzi, ukazują człowieka przez pryzmat biologii głównego nurtu, co w przełożeniu na kategorie filozoficzne oznacza ujęcie materialistyczne¹¹⁹. Jednocześnie w tych czterech publikacjach organizacji pro-life wobec życia rozwijającego się w łonie matki można znaleźć wyrażenia takie, jak: człowiek, dziecko bądź osoba. Znaczenia tych słów w polskiej kulturze wykraczają poza materializm.

117 Fundacja Centrum Wspierania Inicjatyw dla Życia i Rodziny, Fundacja Małych Stópek, Fundacja Jeden z Nas, Polskie Stowarzyszenie Obróńców Życia Człowieka, Fundacja Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris.

118 Sformułowanie „protest kobiet” jako określenie proaborcyjnych zgromadzeń spotkało się z krytyką m.in. środowisk pro-life, gdyż wypacza ono realia społeczne. W sporze o aborcję biorą bowiem udział także mężczyźni, a wiele Polek opowiada się za ochroną życia poczętego.

119 P. Lenartowicz, *Celowość dynamiki biologicznej...*

Tylko w jednej z analizowanych publikacji podano we wstępie deklarację dotyczącą światopoglądu, systemu filozoficznego bądź religii: a mianowicie, że została ona napisana „w duchu personalizmu” i „bez odniesień do religii”¹²⁰. Ta adnotacja, a pośrednio także brak adnotacji światopoglądowych bądź filozoficznych w pozostałych publikacjach, skłaniają do postawienia pewnej oceny z perspektywy filozofii. Byłaby ona nieuzasadniona w odniesieniu do pojedynczych organizacji (skoro autor w ramach badań nie dopytywał o przekonania i intencje zespołów redakcyjnych), ale konstatacja zdaje się trafnym uogólnieniem dla dominującego nurtu ideowego w środowisku obrońców życia w Polsce. Postawę członków organizacji pro-life, którzy w działalności edukacyjnej pomijają zagadnienie duszy w wymiarze filozoficznym, można zinterpretować jako brak dostrzeżenia sensu takiej aktywności lub powątpiewanie w zdolności odbiorców swoich treści do „poznania wymiaru transcendentnego i metafizycznego w sposób prawdziwy i pewny, choć niedoskonały i analogiczny”¹²¹, czego bronił między innymi św. Jan Paweł II.

Taka ocena, dotycząca wyłącznie programu edukacyjnego, nie sugeruje bynajmniej, jakoby wewnętrzne przekonania i publiczne postulaty działaczy pro-life w Polsce były chwiejne czy niejasne. Krajowe organizacje pro-life mają odwagę, aby publicznie krytykować państwo za obowiązujące przepisy, które podważają nienaruszalne prawo do życia człowieka, i wskazują na liczne tego niekonsekwencje dla porządku: ideowego (człowiek na żadnym z etapów życia nie może przestać należeć do gatunku *homo sapiens*), moralnego, prawnego czy religijnego w Polsce (duża część krajowych polityków i sędziów to zadeklarowani katolicy). W szerszym kontekście nie ulega wątpliwości, że organizacje pro-life odcinają się od biologicznego redukcjonizmu wobec człowieka.

Odnosząc się do danych z tabeli 1, należy ponownie zastrzec, że badania były ograniczone do kompendiów, do których udało się dotrzeć. Możliwe, że zostały pominięte jakieś materiały pro-life dystrybuowane wśród młodzieży i zainteresowanych.

Konkludując, można stwierdzić, że w próbie pięciu publikacji dotyczących ochrony życia, wydanych w latach 2015–2023 przez duże organizacje pro-life

120 Przewodnik: bioetyka dla młodych, Kraków 2015.

121 Jan Paweł II, *Fides et ratio*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html, dostęp: 14 października 2024 r.

w Polsce, zdecydowanie przeważało pomijanie zagadnienia duszy u człowieka w interpretacji filozoficznej. Skoro publikacje zostały uznane za materiały edukacyjne, to pozycje miały i będą mieć jakieś przełożenie na formację intelektualną w kraju, zwłaszcza że jedna z broszur była licznie kolportowana w publicznych szkołach¹²².

Przy okazji komentarza do sytuacji w polskim ruchu pro-life, który to ruch jest dość młody, gdyż mógł się formalnie wyemancypować dopiero w III RP, warto nadmienić, że również zagraniczne organizacje obrońców życia pomijają zagadnienie duszy. Dla przykładu organizacja Students for Life of America, która przeszkoliła przeszło 160 tysięcy osób (sic!) w USA w zakresie ochrony życia, na swojej witrynie internetowej nie poświęca uwagi zagadnieniu duszy¹²³. Z kolei uwzględniony w tabeli 1 *Przewodnik: bioetyka dla młodych* jest tłumaczeniem francuskiego wydania, które cieszy się „dużą popularnością zarówno w krajach anglojęzycznych (zwłaszcza w USA), jak i frankofońskich”¹²⁴.

5.4. Dlaczego część organizacji pro-life nie podejmuje filozoficznej interpretacji zjawiska życia? Ocena zjawiska z perspektywy katolickiej moralności

Wyczerpująca odpowiedź na postawione pytanie mogłaby stanowić publikację samą w sobie. Obserwacje zawarte w takiej pracy (gdyby powstała) zapewne pokrywałyby się w wielu miejscach z opracowaniami, które tłumaczą odwrót od klasycznej filozofii realistycznej począwszy od XIX wieku, jak na przykład pozycja ks. prof. Morawskiego¹²⁵. Celem niniejszego punktu jest przywołanie kilku racji, które pokażą, że formowanie świadomości filozoficznej i światopoglądu pośród działaczy pro-life odbywa się w szerszym kontekście kulturowym i intelektualnym współczesnej Polski. Zaprezentowano również ocenę pomijania problemu duszy z perspektywy katolickiej moralności.

122 Zob. Fundacja Jeden z Nas, 70 tys. książeczek...

123 Przeczytano trzy działy edukacyjne na stronie, w których nie padło, przynajmniej krótkie, odwołanie do duszy: *Personhood, Euthanasia & End of Life Issues, In Vitro Fertilization*. Zob. Students for Life of America, <https://studentsforlife.org/learn/personhood/>, <https://studentsforlife.org/learn/in-vitro-fertilization/>, <https://studentsforlife.org/learn/euthanasia-and-end-of-life-issues/>, dostęp: 14 października 2024 r.

124 *Przewodnik: bioetyka...*

125 M. Morawski, *Filozofia i jej zadanie*, Kraków 2023, https://www.ultramontes.pl/morawski_filozofia.pdf, dostęp: 14 października 2024 r.

Uwaga, którą autor pragnie poczynić na początku, ma oddać organizacjom pro-life zasługi za przedstawianie udokumentowanej wiedzy biologicznej. Prezentacja na przykład faktów dotyczących prenatalnego rozwoju człowieka, która dla Polaków w okresie PRL-u była w dużej mierze niedostępna, pozwala walczyć z nienaukowymi przesadami, choćby z twierdzeniem, jakoby poczęte życie było niczym więcej niż fragmentem ciała matki, takim jak jej ręka czy jakaś wewnętrzna struktura. Działalność edukacyjna w tym zakresie poszerza świadomość, ukazuje fakty, które można wykorzystać w dyskusji, i uwrażliwia sumienia.

Publikacje zaprezentowane w tabeli 1 zostały przygotowane przez zespoły redakcyjne. W przypadku wszystkich pozycji, które nie zawierały odwołania do duszy w wymiarze filozoficznym, nadmieniono, że treść opracowania została skonsultowana z biologami lub specjalistami z zakresu medycyny. Dlatego braku filozoficznej interpretacji zjawiska życia i duchowo-cieleśnej natury człowieka nie można przypisać samym działaczom pro-life. Zaświadczają o tym także pozytywne recenzje naukowe ze strony akademików reprezentujących nauki humanistyczne do dwóch publikacji z tabeli 1, które nie zawierają odwołań do duszy¹²⁶.

Wśród części środowiska akademickiego w Polsce można zatem zaobserwować tendencję, aby pomijać refleksję klasycznej filozofii związaną z duszą, a jednocześnie opowiadać się za konsekwentną ochroną życia ludzkiego od poczęcia do naturalnej śmierci.

Jednakże polskie środowisko naukowe jest dalekie od konsensusu, żeby re-spektować tak rozumiane prawo do życia człowieka. Świadczą o tym dobitnie prace, które oskarżają akademików i działaczy o poglądach pro-life o to, że stosują oni manipulację językową, kiedy używają słów „dziecko” lub „osoba” w kontekście życia płodowego¹²⁷. Pomijając wyzwania zdroworozsądkowe, które wiążą się z referowaną krytyką (konsekwentnie rozumując, należałoby ganić

126 W. Kućko, rec. Ejtminowicz N., Urban K., Zięba A. (red.), *Ekologia prokreacji. Vademecum* (Polskie Stowarzyszenie Obrońców Życia, Kraków 2016, ss. 360), „Studia nad Rodziną” 2019, t. 23, nr 1(51), s. 97–100, <https://doi.org/10.21697/snr.2019.51.1.11> oraz B. Kmiecik, rec. *Przewodnik, Bioetyka dla młodych* (Fundacja Jeden z Nas oraz Międzywydziałowy Instytut Bioetyki Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II w Krakowie, Kraków 2015, ss. 80), „Studia z Teorii Wychowania” 2016, t. 7, nr 2(15).

127 A. Brodziak, A.R. Myrta, J. Kutnohorska, *The Metaphysical Essence of the Controversy between Proponents of Pro-choice and Pro-life Attitudes Intensified in Eastern European countries*, „Psychology and Behavioral Science International Journal” 2017, Vol. 4, Issue 5, <http://dx.doi.org/10.19080/PBSIJ.2017.04.555647>.

również rzesze Polaków za to, że od poczęcia przypisują kobiecie w ciąży godność matki), powyższe uwagi wskazują, iż część środowiska akademickiego nie akceptuje stanowiska światopoglądowego strony pro-life (wyrażanego *explicite* bądź *implicite* w publikacjach), aby istocie ludzkiej przypisać na każdym etapie życia status osoby. Ta sytuacja nie może dziwić z perspektywy filozofii tomistycznej.

W kontekście edukacji filozoficznej w Polsce można dodać, że w PRL-u klasycznie uprawianą filozofię eliminowano z państwowych placówek oświatowych, zastępując ją filozofią marksistowską. Natomiast system oświaty w okresie III RP, zarówno na poziomie szkół średnich, jak i uczelni wyższych, został nakierowany na użyteczność, specjalizację czy upowszechnienie wykształcenia wyższego¹²⁸. Klasyczna filozofia, do której istoty należy teoretyczność i w ramach której uczą się – jako celu samego w sobie – prawdy o człowieku, została w takich okolicznościach skazana na zmarginalizowanie i stopniowo zniknęła z polskiej kultury powszechnej.

Następny powód, dlaczego rozważania dawnych filozofów realistycznych budzą od dekad niezrozumienie albo niezgodę wśród niektórych osób zainteresowanych biologią, wiąże się z rozstrzygnięciami nowoczesnej embriologii. Empiryczne ustalenia tej dyscypliny zaprzeczają niektórym tezom biologicznym Arystotelesa, jak samorództwo lub zmiana formy substancjalnej (czyli przejście w tym samym podmiocie od formy wegetatywnej przez formę zmysłową do momentu powstania właściwego człowieka – kreacji duszy ludzkiej w dostosowanym ku temu ciele). Wojcieszek, biolog molekularny i filozof, podjął w ramach swojej pracy doktorskiej Arystotelesowskie zagadnienie teorii zamiany form, które św. Tomasz z Akwinu komentował i uważał za trafny opis ustaleń embriologicznych¹²⁹ (choć Akwinata komentarze pisał z perspektywy własnej metafizyki, różnej od Arystotelesa). Wojcieszek doszedł do wniosku, że opis embriologicznego rozwoju człowieka u Stagiryty (i Akwinaty) wymaga korekty, jednak wraz z reinterpretacją Tomaszowego opisu powstawania człowieka w łonie matki realistyczna filozofia istnienia Akwinaty pozostaje racjonalna i prawdziwa. Wojcieszek stwierdza, że metafizyka tomistyczna szanuje to, co on

128 R. Legutko, *Zabijanie filozofii*, <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art12667611-zabijanie-filozofii>, dostęp: 14 października 2024 r.

129 K. Wojcieszek, *Stworzony i zrodzony...*, s. 111 i 112.

identyfikuje w człowieku jako biolog na wszelkich etapach ludzkiego rozwoju¹³⁰. Książka Wojcieszka mogłaby być zatem ważną podstawą dla upowszechnienia w środowisku pro-life reinterpretacji ustaleń embriologicznych, do których odwoływał się św. Tomasz.

Bez wątpienia istotnym czynnikiem kształtującym debatę publiczną w Polsce dotyczącą prawa do życia jest presja ze strony niektórych środowisk politycznych i ośrodków medialnych wywierana na organizacje pro-life. Przejawia się ona na przykład w ukazywaniu poglądów pro-life jako motywowanych wiarą w sensie fideistycznym (co sugeruje ograniczone horyzonty intelektualne) bądź w przypisywaniu obrońcom życia działania z intencją, która jest wroga kobiecie¹³¹. W takich warunkach włączenie tematyki filozoficznej i zagadnienia duszy do przesłania edukacyjnego organizacji pro-life może wydać się obrońcom życia dużym i w pewnej mierze dodatkowym wyzwaniem.

Kolejny czynnik wpływający na katolickich obrońców życia dotyczy formacji filozoficznej wewnątrz Kościoła. Profesor Andrzejuk¹³², podobnie jak inni autorzy, zauważa, że stosunek Kościoła katolickiego do tomizmu uległ rewolucyjnej zmianie po Soborze Watykańskim II. Sobór, niezależnie od jego formalnych zaleceń, został powszechnie odebrany jako akt zerwania z chrześcijaństwem tomistycznym. Władze kościelne zasadniczo zrezygnowały z misji, aby w katolickich ośrodkach naukowo-dydaktycznych określić charakter nauczania filozofii zgodnie z doktryną tomizmu¹³³, co przełożyło się na formację nowych pokoleń kleryków. Jednocześnie wśród kleru pojawili się radykalni przeciwnicy tego systemu filozoficznego. W takich okolicznościach nie należy się dziwić, że ruchy pro-life w Polsce, które, jak wspomniano, współpracują przy licznych akcjach społecznych z duchowieństwem katolickim (zachowując autonomię instytucjonalną), mogły nie otrzymać od jego przedstawicieli klarownych rad czy korekty swojego programu.

130 Ibidem, s. 136.

131 *Ad exemplum* pozycja dotycząca rozwoju prenatalnego: *Genesis – początek życia człowieka*, odnotowana w tabeli 1, została okrzyknięta przez poszczególne media jako: „opracowanie «religijne», «antyaaborcyjne» lub «ograniczające prawo decydowania kobiety o swoim ciebie i płodności»”. Zob. Fundacja Jeden z Nas, Ks. T. Kancelarczyk: *Nieprzychylne dla życia „środowiska” zobaczyły, jak bardzo dla nich niebezpieczna jest prawda naukowa o życiu człowieka*, <https://jedenznas.pl/ks-t-kancelarczyk-nieprzychylne-dla-zycia-srodowiska-zobaczyly-jak-bardzo-dla-nich-niebezpieczna-jest-prawda-naukowa-o-zyciu-czlowieka/>, dostęp: 14 października 2024 r.

132 A. Andrzejuk, *Znaczenie encykliki „Aeterni Patris” dla współczesnego tomizmu*, <https://teologiapolityczna.pl/artur-andrzejuk-znaczenie-encykliki-aeterni-patris-dla-wspolczesnego-tomizmu>, dostęp: 14 października 2024 r.

133 Ibidem.

Autor artykułu uważa, że brak odwoływania się w przekazach pro-life do zagadnienia duszy w wymiarze filozoficznym (czego nie czynił również największy polski obrońca życia, papież Jan Paweł II¹³⁴) stanowi dla katolików poważną niespójność. Wyróżniono ku temu kilka racji. Należy doprecyzować, że dalsze komentarze odnoszą się przede wszystkim do postawy działaczy organizacji pro-life, którzy dobrowolnie podjęli się zadania, aby kompleksowo tłumaczyć szerokiemu gronu odbiorców zagadnienia dotyczące prawa do życia. Ten kontekst jest istotny, gdyż wskazuje na znaczący zakres odpowiedzialności. Dla porównania szeregowy katolik mógłby zakomunikować innym, że popiera tezę, iż źródłem ludzkiego życia i prawa moralnego jest Bóg – byłby to pogląd zgodny zarówno z nauką Kościoła, jak i z filozofią tomistyczną (choć w perspektywie filozoficznej stanowi ogólnie sformułowaną konkluzję, która wieńczy dłuższe rozumowanie). Taka konstatacja jest natomiast niewystarczająca na potrzeby wymagającej debaty publicznej poświęconej bioetyce w XXI wieku, której uczestnicy kierują się różnymi systemami filozoficznymi albo światopoglądami¹³⁵. Wedle nauki Kościoła katolickiego istnieje podwójny porządek poznania: za pomocą naturalnego rozumu i poprzez światło wiary. Na przykład istnienie Boga – Przyczyny Sprawczej – należy do porządku rozumu¹³⁶, a dogmat o Trójcy Świętej – do porządku wiary. Odbiorca treści zamieszczanych przez część polskich organizacji pro-life, mający świadomość, że członkowie tych zrzeszeń są katolikami, może uzyskać mylący obraz, jakoby dusza ludzka była swoistą tajemnicą wiary, skoro pomija się ją w programie edukacyjnym dotyczącym człowieka. Tymczasem nauka Kościoła katolickiego nawiązująca do duszy czerpie nie tylko z Pisma Świętego i tradycji apostoelskiej, lecz także z filozofii – poznania rozumowego¹³⁷. Ponadto głoszenie materialistycznego, czysto biologicznego ujęcia życia człowieka stwarza zagrożenie duchowo-intelektualne. Może doprowadzić odbiorców takiego przesłania, czy nawet samych działaczy pro-life, do jakiejś formy herezji.

134 L. Savytka, *Metafizyczne i antropologiczne podstawy...*

135 Ojciec prof. Krąpiec wyjaśnia, że z racji metodycznych „[w] nauce nie możemy z każdym szczegółem uciekać się do Boga, jako przyczyny wszystko tłumaczącej. Celem nauki jest wykrycie adekwatnych, bezpośrednich przyczyn [...]”. I dalej wskazuje, że „także z racji merytorycznych nie możemy uważać Boga za bezpośrednie źródło życia, albowiem wtedy Bóg stałby się częścią świata [byłby to panteizm, ew. panenteizm]” – zob. M.A. Krąpiec, *O życiu...*, s. 19.

136 Pius IX, *Sobór Watykański I. Dei Filius – Konstytucja dogmatyczna o wierze*, rozdz. II, pkt 20, <https://obronawiaary.pl/konstytucja-dogmatyczna-o-wierze-katolickiej-dei-filius/>, dostęp: 14 października 2024 r.

137 Por. na przykład punkty 48 i 50 z encykliki Jana Pawła II, *Veritatis splendor*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html, dostęp: 14 października 2024 r.

Kolejny powód, dla którego brak nawiązań do koncepcji duszy w działalności pro-life zdaje się niespójny z nauczaniem wiary katolickiej, ma wymiar praktyczny i dotyczy dostosowania przekazu do potrzeb współczesnego odbiorcy. Jeżeli polskie społeczeństwo, zwłaszcza młode pokolenie¹³⁸, szybko się laicyzuje, oznacza to również, że chrześcijański personalizm, silnie obecny w kulturze w ostatnich dekadach, jest konfrontowany ze światopoglądem czy ideologiami, które sugerują inną koncepcję człowieka. Zdaje się zatem, że niezadawanie filozoficznych pytań, takich jak: „Skąd się bierze godność człowieka?”, będzie długofalowo nieskuteczne w społeczeństwie, w którym religia chrześcijańska przestała być postrzegana przez rzesze Polaków jako autorytet. Perspektywa filozoficzna, roztropnie zasygnalizowana odbiorcy, może go doprowadzić do podjęcia poszukiwań dotyczących natury człowieka, a z czasem do zakwestionowania światopoglądu, który dopuszcza zgodę na aborcję czy eutanazję.

Ewangelizacja nie jest podstawowym celem działalności pro-life, natomiast katolik musi uważać, aby głoszone przez niego przesłanie, choćby w małym stopniu, nie utrudniało drugiemu nawrócenia czy dojścia do prawdziwej wiary.

Brak odwoływania się do duszy w argumentacji pro-life można również oceniać z perspektywy katolickiej moralności. W teologii moralnej Kościoła nie ma akceptacji dla postawy przedkładania skuteczności przekazu, rozumianego jako zamiar osiągnięcia najlepszych konsekwencji społecznych, nad głoszenie prawdy¹³⁹. Cel nie uświęca środków. Nie godzi się także rezygnować z przedstawiania elementów tradycyjnej nauki katolickiej tylko dlatego, że wiązałoby się to z jakimś dodatkowym trudem, na przykład podjęciem formacji filozoficznej przez nauczycieli, którzy chcą kompleksowo przedstawiać szerokiemu gronu odbiorców zagadnienia życia i śmierci. Katolicycy etycy zwracają uwagę, że aby ocenić, czy określony czyn ludzki został dokonany jako moralnie dobry albo zły, trzeba odwołać się do sumienia konkretnej osoby¹⁴⁰. Człowiek ma natomiast obowiązek formować swoje sumienie. W tym kontekście należy zaznaczyć, że na potrzeby artykułu nie podejmowano badań jakościowych, które pozwoliłyby ocenić świadomość filozoficzną wśród działaczy pro-life.

138 J. Duduła, *Młodzi Polacy błyskawicznie się laicyzują?*, <https://www.gosc.pl/doc/4828384.Mlodzi-Polacy-blyskawicznie-sie-laicyzuja>, dostęp: 14 października 2024 r.

139 J. Synowiec, *Model argumentacji etycznej w etyce personalistycznej Karola Wojtyły i Tadeusza Stycznia*, Kraków 2014, s. 240.

140 J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza, część 9: Rola rozumu w dziedziczeniu czynu. Sumienie i jego zadanie w życiu moralnym*, <https://tau.broszkowscy.com/woron2.htm>, dostęp: 14 października 2024 r.

Przywołane racje skłaniają autora do konkluzji, że systemowy brak odwoływania się do duszy w wymiarze filozoficznym w kompleksowym, publicznym nauczaniu na temat prawa do życia i godności człowieka znajduje się w kolizji z katolicką moralnością. Do wielu odbiorców nie dociera bowiem wtedy fundamentalnie ważny element z refleksji o bycie człowieka, jakim jest dusza, która to koncepcja łączy się z kolei z podstawami wiary, takimi jak zagadnienie zmartwychwstania ciała¹⁴¹.

6. Rekomendacje dla działaczy organizacji pro-life, aby uzupełnić program edukacyjny o antropologię filozoficzną

6.1. Wyznaczenie zakresu teorii filozoficznej dla działalności pro-life

Aktywność organizacji pro-life ma w przypadku większości podmiotów w Polsce praktyczny charakter i wiąże się z różnorodną formą pomocy potrzebującym lub z formacją intelektualną, na przykład kształceniem wolontariuszy i zabieraniem głosu w debatach. Wydaje się, że ugruntowany profil organizacji pro-life nie dopomina się, aby obrońcy życia uzyskali rozległą wiedzę filozoficzną na poziomie wyższego wykształcenia. Kursy z filozofii tomistycznej (o czym szerzej w następnym podpunkcie) powinny wystarczyć, aby uzupełnić pewne braki teoretyczne, które wskazano w artykule.

Sugeruje się natomiast nawiązanie przez organizacje pro-life współpracy z tomistami. Owocem takiej kooperacji powinno być wprawdzie uzgodnienie, jak roztropnie ułożyć program edukacyjny organizacji pro-life, aby z jednej strony odwoływał się do duszy w wymiarze filozoficznym, a z drugiej używał przystępnego języka i nie przytłaczał adepta teorią filozoficzną. Zadanie jest złożone i wymaga formy projektu naukowego (którego potencjalnie mogliby się podjąć tomiści wykładający na niektórych polskich uczelniach).

Wśród zagadnień, które dopominają się teoretycznego uzgodnienia z tomistami, zdaje się znajdować przekaz pro-life odwołujący się do autorytetu biologów.

---

141 Zmartwychwstanie ciała miało tradycyjnie potężny wpływ na kulturę i normy moralne w społeczeństwach chrześcijańskich. Wiąże się ono bowiem m.in. ze strachem przed karą ognia piekielnego albo z przeświadczeniem, że relacje osobowe nawiązane za życia będą pogłębiane pomiędzy osobami w niebie jako przejaw szczęścia wiecznego.

O ile bowiem działalność edukacyjna zrzeszeń pro-life, w której cytuje się na przykład ustalenia embriologii głównego nurtu, może być skuteczną metodą przekonania odbiorców, że poczęta istota jest unikatowym człowiekiem, o tyle niektóre ustalenia innych subdyscyplin biologii (interpretacje naukowców o dużej renomie w swoim środowisku) mogą być wrogie albo niejednoznaczne wobec postulatu ochrony życia ludzkiego od poczęcia do naturalnej śmierci (w tym kontekście można wymienić szeroko ujęte zagadnienie tak zwanej śmierci mózgowej opisane w części 4.2.). Filozofia (poprzez swoją autonomię wobec nauk przyrodniczych) zapewnia odbiorcy możliwość zdystansowania się wobec niektórych interpretacji głoszonych przez biologów na temat natury człowieka.

Odwoływanie się do autorytetu biologów w przekazie edukacyjnym jest również problematyczne z uwagi na dominującą w biologii głównego nurtu teorię makroewolucji¹⁴², która pod względem filozoficznym stanowi odmianę materializmu¹⁴³. Dostępne są opracowania pokazujące, że teoria makroewolucji i jej relatywizm ontologiczny (deklarowanie płynnych granic pomiędzy człowiekiem a hominidem) są nie do pogodzenia z teologią wypływającą z Objawienia i tomistyczną antropologią filozoficzną¹⁴⁴, które podkreślają godność i wyjątkowość człowieka. Wielu katolików nie jest tego świadomych¹⁴⁵.

Ponadto autor uważa, że dłuższa współpraca organizacji pro-life z filozofami powinna się przełożyć na wyznaczenie zakresu kompetencji w debacie publicznej, aby wspólnie bronić realistycznej antropologii filozoficznej. W ten sposób działacze pro-life mogliby w toczonych polemikach zdać się na filozofów, kiedy dyskutowany problem wykraczałby poza ich podstawową formację filozoficzną. W kontekście szybkiego rozwoju różnych subdyscyplin w biologii wiele wskazuje na to, że przybywa problemów, które mogą wymagać w debacie publicznej

142 Terminu „makroewolucja”, który przeciwstawia się pojęciu mikroewolucji, użyto w znaczeniu objaśnionym na stronie: A Scientific Dissent From Darwinism, *Why Is Darwinian Evolution Controversial?*, <https://dissentfromdarwin.org/resources-for-students/why-is-darwinian-evolution-controversial/>, dostęp: 14 października 2024 r.

143 P. Lenartowicz, *Celowość dynamiki biologicznej...*

144 Przykładem takich publikacji są prace o. dr. M. Chabereka bądź tomisty, śp. o. prof. Krąpca, który udowadniał na gruncie filozofii, że pomiędzy życiem wegetatywnym (u roślin), sensorywnym (u zwierząt) i rozumnym (u ludzi) są istotowe różnice i przejście z jednej dziedziny życia do drugiej na drodze czystej ewolucji jest niemożliwe. Zob. M. Chaberek, *Michał Chaberek. Strona Domowa*, <https://mchaberek.com/publikacje/>, dostęp: 14 października 2024 r.; Zob. M.A. Krąpiec, *O życiu...*, s. 62.

145 M. Chaberek, *Darwin i darwinizm, czyli jak nauka wkracza na pole teologii*, <https://teologiapolityczna.pl/o-michal-chaberek-darwin-i-darwinizm-czyli-jak-nauka-wkracza-na-pole-teologii>, dostęp: 14 października 2024 r.

kompetentnej i przekonującej interpretacji filozoficznej. Przykładem tego jest zagadnienie syntetycznego życia¹⁴⁶.

6.2. Kursy z antropologii filozoficznej

W celu upowszechnienia tomistycznej antropologii filozoficznej oraz jej znaczenia w argumentacji pro-life w polskim środowisku nauczycielskim i pośród obrońców życia należałoby zaoferować potencjalnej grupie zainteresowanych dostosowane do jej potrzeb kursy. Dla doprecyzowania należy dodać, że za reprezentantów środowiska nauczycielskiego uważa się zarówno katechetów i nauczycieli etyki, jak również pozostałych zainteresowanych dydaktyków, w tym przedstawicieli duchowieństwa.

Naturalnym miejscem kształcenia w Polsce nauczycieli i działaczy pro-life w obszarze antropologii filozoficznej zdają się uczelnie wyższe, które byłyby gotowe utworzyć na przykład specjalne studia podyplomowe na takim kierunku (niektóre uniwersytety w Polsce, na przykład KUL bądź UKSW, mają tradycję ciągłego nauczania filozofii tomistycznej sięgającą kilkudziesięciu lat).

Alternatywą dla doraźnych kursów filozoficznych, którą dostrzega autor, byłoby powołanie osobnego, tomistycznego ośrodka badawczo-dydaktycznego, który zająłby się zagadnieniami ochrony życia ludzkiego. Omówienie takiej inicjatywy, za którą przemawiają pewne argumenty¹⁴⁷, wykracza jednak poza ramy publikacji naukowej.

6.3. Propozycja metody dydaktycznej skierowanej do osób, dla których koncepcja duszy jako zasady życia jest obca

Niniejsza część zawiera zarys metody dydaktycznej zaproponowanej przez autora. Jej celem miałoby być przybliżenie koncepcji duszy tym osobom, dla których jest ona obca, niezrozumiała. Podejście to, odwołujące się do efektywnych

146 Część naukowców zgłębiających zagadnienie syntetycznego życia stara się przy okazji dowieść, wychodząc poza nauki przyrodnicze, jakoby ich wyniki podważały hipotezę istnienia duszy w organizmach. Zob. D. Broeks, Y. Hendlin, H. Zwart, *Fake cells and the aura of life: A philosophical diagnostic of synthetic life*, „Endeavour” 2022, Vol. 46, Issue 4, <https://doi.org/10.1016/j.endeavour.2022.100845>.

147 Prof. Andrzejuk zauważa, że niewielkie znaczenie tomizmu we współczesnej kulturze filozoficznej wynika w dużej mierze z braku zaplecza własnościowego, które pozwoliłoby tomistom swobodnie prowadzić badania i angażować się w spory intelektualne. Zob. A. Andrzejuk, *Znaczenie encykliki...*

przykładów procesów życiowych u roślin i zwierząt, nakierowywałoby odbiorcę na zastanowienie się nad przyczyną występowania zjawiska życia. To z kolei otwierałoby go na przyjęcie perspektywy filozoficznej dotyczącej duszy ludzkiej i wynikających z tego konsekwencji.

Zanim metoda zostanie przedstawiona, wskazane jest krótko objaśnić, że tomistyczne podejście do pedagogiki nakłada na nauczyciela pewne ograniczenia przy pracy z uczniem. Żeby je przybliżyć, odwołano się do kompleksowego ujęcia pedagogiki zaprezentowanego przez prof. Gogacza¹⁴⁸.

Wychowanie w rozumieniu tomizmu nie ma zmierzać do jakiegoś partykularnego celu, jak na przykład wysoka skuteczność przekazu pro-life, albo do szerzenia samych idei, choćby były szczytne. Wychowanie tomistyczne ma wywoływać głęboki skutek: otworzyć adepta tej nauki wprost na osoby, na wszystkie byty, aby uznał je za dobro – co może wywołać trwałą zmianę jego myślenia i działania. Metoda użyta do osiągnięcia tego skutku schodzi na drugi plan.

W pedagogice tomistycznej samo spotkanie nauczyciel–uczeń ma wartość, co należy podkreślić w kontekście nauczania tematyki pro-life, w ramach którego empatia powinna być nieodzownym przymiotem nauczyciela. Proces nauczania usprawnień intelektualnych przez uczniów powinien być działaniem świadomym, w którym rozumieją oni zarówno wagę przekazywanych im treści, jak i ich użyteczność (kształcenie dzieci ma się odbywać za zgodą i z pomocą rodziców). U odbiorcy powinno się rozwijać zdolność do racjonalnego myślenia i dostarczać motywacji do samodoskonalenia się.

Podstawowe założenie omawianej dalej metody dydaktycznej opiera się na przedstawieniu odbiorcy tak zwanej dynamiki celowej na przykładzie konkretnych organizmów. Ta dynamika – zgodnie z poglądami Akwinaty – charakteryzuje wszystkie byty żywe. Jej zaobserwowanie inspirowa umysł odbiorcy do zastanowienia się nad ostateczną zasadą życia.

Przejawami dynamiki celowej są odżywianie, proces regeneracji czy rozwój osobniczy. Ogólnie rzecz ujmując, dynamika celowa objawia się w czynnościach

---

148 M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, edycja internetowa wydania pierwszego, Warszawa 1997; A. Gondek, *Pedagogika Mieczysława Gogacza – propozycja realistycznego wychowania i wykształcenia na tle współczesnej pedagogiki zorientowanej idealistycznie*, „Rocznik Tomistyczny” 2015, t. 5.

(życiowych), które dążą w ciągły sposób do tego samego za pomocą różnych funkcji, spełnianych w odmiennych warunkach, czyli do zachowania życia organizmu oraz do przedłużenia gatunku (rozmnażania)¹⁴⁹.

Przykład dynamiki celowej stanowi rozwój osobniczy jaja kurzego. Podczas tego rozwoju następuje między innymi budowa systemu krążenia krwi, systemu pobierania pokarmu (zanim ten system będzie mógł pobierać pokarm) czy systemu lokomocji, w tym wyodrębnienie się łapek i skrzydełek (zanim kurczak się jeszcze wykluje). Proces rozwojowy jest celowy, gdyż w jego ramach różne elementy nieustannie współpracują ze sobą przy zmiennych warunkach (na przykład jajo nie zawsze jest wysiadywane przez kurę), aby organizm przeżył podczas kolejnych stadiów rozwoju.

Efektowną i efektywną zdolność regeneracji organizmu znajdujemy u wypławków¹⁵⁰ (drobne zwierzęta żyjące w środowisku wodnym). W ramach udokumentowanych eksperymentów wypławek bywał wielokrotnie okaleczany, w tym przez obcięcie głowy wraz z mózgiem, która ulegała za każdym razem regeneracji w jednakowym czasie. Ojciec prof. Lenartowicz, omawiając eksperymenty na wypławkach, zauważył, że dynamika celowa¹⁵¹ jest niepodzielna i jej samej nie da się okaleczyć (gdyż jej źródło stanowi niematerialna forma substancjalna – dusza). Dynamika celowa jest także wewnętrzna, odpowiadające jej ruchy (tak zwane ruchy wsobne) wyłaniają się bowiem z tego samego podmiotu i w nim znajdują ujście.

Prace tomistów, między innymi o. prof. Krąpca, wykazują, że dynamika celowa organizmu nie może być wytłumaczona poprzez materialne czynniki zewnętrzne ani czynnik natury wewnętrznej – samą materię i jej strukturę, choćby była ona bardzo skomplikowana i złożona (struktury materialne, obejmując siły fizykochemiczne, działają poprzez styczność swoich części rozciągniętych – nie mają one doskonałości, aby w sposób celowy, równocześnie, ciągle, integrując przy tym różne procesy, zabiegać o dobro całości, czyli o organizm, który z czasem ma wydać nowe życie¹⁵²).

149 Zob. M.A. Krąpiec, *O życiu...*, s. 15 i 16.

150 P. Lenartowicz, *Dusza* [w:] *Encyklopedia filozofii przyrody*, red. Z.E. Roskał, Lublin 2016, https://www.kul.pl/files/57/encyklopedia/lenartowicz_dusza.pdf, dostęp: 14 października 2024 r.

151 Ibidem.

152 Zob. M.A. Krąpiec, *O życiu...*, s. 15–26.

Proponowana metoda dydaktyczna ma się składać z sześciu etapów (przy czym w prezentacji skierowanej do dzieci nawiązanie do faz 2, 3 i 4 mogłoby być wyraźnie pobieżne). Złożoność etapów, w tym użyty język, należałoby dostosować do odbiorcy oraz okoliczności, w których skutecznianość miałby być przekaz: w ramach wykładu, prezentacji multimedialnej itp. Metoda jest nastawiona na dłuższą perspektywę, aby – w optymalnym przypadku – zdobyta wiedza została świadomie włączona w zespół poglądów osoby przekonanej (co zależy także od woli tej osoby).

Etapy metody dydaktycznej:

- 1) Przedstawienie przykładów dynamiki celowej u wybranych organizmów roślinnych oraz zwierzęcych. Dążenie do wzbudzenia u odbiorcy podziwu nad stopniem złożoności i uporządkowania procesu.
- 2) Zestawienie dynamiki celowej z dynamiką w przyrodzie nieożywionej i ukazanie ich istotowej różnicy¹⁵³.
- 3) Przedstawienie duszy w perspektywie filozofii tomistycznej¹⁵⁴ jako racji ostatecznej zjawiska życia (w tym dynamiki celowej) u wszystkich organizmów.
- 4) Zapoznanie odbiorcy z odrębnością przedmiotu i metod filozofii oraz nauk przyrodniczych (opisane w części 2.2. artykułu). Wskazanie, że metafizyka (wedle klasycznej koncepcji filozofii) jest nauką.
- 5) Omówienie specyfiki duszy rozumnej, otwierającej odbiorcę na wyjątkowość i niepowtarzalność każdego człowieka, którego życie jest darem Stwórcy¹⁵⁵.

153 Charakterystykę dynamiki mineralnej omawia o. prof. Lenartowicz – zob. *Celowość dynamiki biologicznej...*, s. 9 i n. Ojciec prof. Krąpiec, w nawiązaniu do fizyki Akwinaty, wyróżnia w przyrodzie nieożywionej i charakteryzuje „ruch tranzytywno-przechodni”, któremu podlegają czynności: mechaniczne, świetlne, cieplne, elektryczne, magnetyczne oraz reakcje chemiczne itp.; zob. *O życiu...*, s. 33 i n.

154 Przedstawienie tomistycznego ujęcia duszy jest kluczowe, aby odbiorca nie zrozumiał duszy w organizmach jako czegoś „wlanego” z zewnątrz, jak w platonizmie. Inne błędne przekonania co do ostatecznej zasady życia, jak (neo)witalizm oraz założenie, że życie każdego organizmu stanowi ciągłą, bezpośrednią ingerencję Boga, omawia o. prof. Krąpiec – zob. M.A. Krąpiec, *O życiu...*, s. 19 oraz 31.

155 Spojrzenie na życie jako dar Stwórcy dla świata i człowieka przedstawił m.in. metafizyk, ks. prof. Maryniarczyk. Zob. A. Maryniarczyk, *Czym i dlaczego jest życie? Analizy metafizyczne [w:] Spór o początek...*

- 6) Polecenie odbiorcom materiałów edukacyjnych do utrwalenia i pogłębienia zdobytej wiedzy.

7. Podsumowanie

W rozdziale przedstawiono rozumowe racje, jakie w sporze o eutanazję zapewnia filozoficzna interpretacja zjawisk życia i śmierci odwołująca się do duszy ludzkiej. Refleksja tomistyczna, która stanowiła perspektywę teoretyczną pracy, unaocznia, że aby ukazać prawdziwą koncepcję człowieka, potrzeba filozofii, która jest autonomiczna wobec nauk przyrodniczych. Obiektywny charakter ustaleń filozofii nadaje jej podejście do metafizyki, która, jak argumentują tomiści, stanowi naukę.

W ramach artykułu przeprowadzono badania literaturowe (w nawiązaniu do problemu badawczego). Pokazały one, że w próbie sześciu publikacji poświęconych z ochroną życia ludzkiego wydanych w latach 2003–2023 przez duże organizacje pro-life w Polsce tylko w dwóch uwzględniono zagadnienie duszy w interpretacji filozoficznej.

Polska jest obserwowana przez zagranicznych obrońców życia, którzy dostrzegają w naszym kraju pewne wzorce do naśladowania w zakresie zmian przepisów prawa oraz jeśli chodzi o kulturę sprzyjającą ochronie życia¹⁵⁶. Autor żywi nadzieję, że włączenie zagadnienia duszy w program edukacyjny polskich organizacji pro-life i – szerzej – podstaw tomistycznej antropologii filozoficznej przyczyni się do wydania dobrych owoców zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz prężnego ruchu pro-life. W podrozdziale szóstym przedstawiono rekomendacje mające przyczynić się do takiego rozwoju sprawy.

Puenta pracy nawiąże do dwóch myśli filozofa, któremu przysługuje miano największego polskiego obrońcy życia. Jan Paweł II wielokrotnie ostrzegał: „oderwanie wolności od obiektywnej prawdy uniemożliwia oparcie praw człowieka na solidnej bazie racjonalnej i stwarza sytuację, w której w społeczeństwie może zapanować anarchiczna samowola jednostek albo zabójczy totalitaryzm

---

156 J. Dudata, *Szef wielkiej organizacji pro-life: Amerykanie patrzą na Polskę*, <https://www.gosc.pl/doc/8109675.Szef-wielkiej-organizacji-pro-life-Amerykanie-patrza-na-Polske>, dostęp: 14 października 2024 r.

władzy”¹⁵⁷. Papież Polak, utożsamiając się z tragedią przeogromnej liczby ofiar i pokrzywdzonych, nie zatracił nadprzyrodzonej nadziei. W krótkiej modlitwie wieńczącej jego głośną „encyklikę pro-life” prosił: „[...] spójrz, o Matko, na niezliczone rzesze dzieci, którym nie pozwala się przyjść na świat, ubogich, którzy zmagają się z trudnościami życia, mężczyzn i kobiet – ofiary niehumanitarnej przemocy, starców i chorych zabitych przez obojętność albo fałszywą litość. Spraw, aby wszyscy wierzący w Twojego Syna potrafili otwarcie i z miłością głosić ludziom naszej epoki Ewangelię życia [...]”¹⁵⁸. Niech niniejsza praca zakończy się również tym przesłaniem nadziei.

---

157 Cyt. za: Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html, dostęp: 14 października 2024 r.

158 Ibidem.

Bibliografia

Literatura

- » Andrzejuk A. (red.), *Tomizm konsekwentny*, Warszawa 2022.
- » Andrzejuk A., Andrzejuk I., *Tomasz z Akwinu jako etyk*, Warszawa 2020.
- » Andrzejuk A., *Antropologiczne podstawy etyki*, „Rocznik Tomistyczny” 2019, t. 8.
- » Andrzejuk A., *Czym jest tomizm konsekwentny?* [w:] *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022.
- » Andrzejuk A., *Personalizm tomistyczny wobec nowoczesnej i ponowoczesnej antropologii*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2017, t. 55, nr 1.
- » Andrzejuk A., *Problem istnienia Boga w filozofii Tomasza z Akwinu a „drogi” dochodzenia do Boga w „Summa Theologie”* [w:] *Człowiek i świat wokół niego. Studia z filozofii średniowiecznej*, red. M. Manikowski, Wrocław 2008.
- » Andrzejuk A., *Tomasz z Akwinu jako psycholog*, Naukowe Towarzystwo Tomistyczne, Warszawa 2020.
- » Brodziak A., Myrta A.R., Kutnohorska J., *The Metaphysical Essence of the Controversy between Proponents of Pro-choice and Pro-life Attitudes Intensified in Eastern European countries*, „Psychology and Behavioral Science International Journal” 2017, Vol. 4, Issue 5, <http://dx.doi.org/10.19080/PBSIJ.2017.04.555647>.
- » Broeks D., Hendlin Y., Zwart H., *Fake cells and the aura of life: A philosophical diagnostic of synthetic life*, „Endeavour” 2022, Vol. 46, Issue 4, <https://doi.org/10.1016/j.endeavour.2022.100845>.
- » Chaberek M., *Pochodzenie człowieka. O filozoficznych problemach hominizacji* [w:] *Spór o początek i koniec życia ludzkiego*, red. A. Maryniarczyk, A. Gudaniec, Z. Pańpuch, Lublin 2015.
- » Chruściel T.L., *Farmakoterapia bólu*, „Służba Życiu: Zeszyty Problemowe (Eutanazja)” 2003, nr 1.
- » Colosi P.J., *Personhood, the Soul and Non-Conscious Human Beings: Some Critical Reflections on Recent Forms of Argumentation within the Pro-Life Movement*, „Life and Learning” 2007, Vol. 17.
- » Czachorowski M., hasło: *Eutanazja* [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/e/eutanazja.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Drąg M., *Genesis – początek życia człowieka*, Szczecin 2020.

- » *Ekologia prokreacji. Vademecum*, red. N. Ejtminowicz, K. Urban, A. Zięba, Kraków 2021.
- » Evans C.S., Mark C. Baker and Stewart Goetz, eds., *The Soul Hypothesis: Investigations Into the Existence of the Soul*, „Faith and Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers” 2012, Vol. 29, Issue 2, <https://doi.org/10.5840/faithphil201229224>.
- » Fundacja Pro – Prawo do Życia, *Jak rozmawiać o aborcji*, [b.m.w.], 2021.
- » Gierycz M., *Europejski spór o człowieka. Studium z antropologii politycznej*, Warszawa 2017.
- » Gogacz M., *Egzystencjalne rozumienie duszy ludzkiej*, „Studia Philosophiae Christianae” 1970, t. 6, nr 2.
- » Gogacz M., *Elementarz metafizyki*, edycja internetowa wydania drugiego, [b.m.w.], http://www.katedra.uksw.edu.pl/gogacz/ksiazki/elementarz_metafizyki.pdf, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Gogacz M., *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, edycja internetowa wydania pierwszego, Warszawa 1997, http://www.katedra.uksw.edu.pl/gogacz/ksiazki/osoba_zadaniem_pedagogiki.pdf, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Gogacz M., *Tomizm konsekwentny jako droga do mądrości – przedmowa* [w:] *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022.
- » Gogacz M., *Ważniejsze zagadnienia metafizyki*, edycja internetowa wydania pierwszego, Lublin, [b.r.w.], http://www.katedra.uksw.edu.pl/gogacz/ksiazki/wazniejsze_zagadnienia_metafizyki.pdf, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Gogacz M., Grygianiec M., *Tomizm a scjentyzm: rozmowa z Profesorem Mieczysławem Gogaczem*, „Filozofia Nauki” 2005, t. 13, nr 4.
- » Gondek A., *Pedagogika Mieczysława Gogacza – propozycja realistycznego wychowania i wykształcenia na tle współczesnej pedagogiki zorientowanej idealistycznie*, „Rocznik Tomistyczny” 2015, t. 5.
- » Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Jan Paweł II, *Fides et ratio*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html, ,
dostęp: 14 października 2024 r.

- » Jonkisz A., *Dzieje filozofii a jej historia i teoria* [w:] *Wprowadzenie do filozofii. Podręcznik dla studentów kierunków medycznych*, red. A. Jonkisz, L. Niebrój, Katowice 2013.
- » Karas M., *Tomizm w nauczaniu Kościoła katolickiego* [w:] *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022.
- » Kmiecik B., rec. *Przewodnik, Bioetyka dla młodych* (Fundacja Jeden z Nas oraz Międzywydziałowy Instytut Bioetyki Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II w Krakowie, Kraków 2015, ss. 80), „*Studia z Teorii Wychowania*” 2016, t. 7, nr 2(15).
- » Kowalczyk S., *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 2002.
- » Krąpiec M.A., hasło: *Dusza ludzka* [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/d/dusza.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Krąpiec M.A., *O życiu w ogólności* [w:] *Spór o początek i koniec życia ludzkiego*, red. A. Maryniarczyk, A. Gudaniec, Z. Pańpuch, Lublin 2015.
- » Kućko W., rec. Ejtmminowicz N., Urban K., Zięba A. (red.), *Ekologia prokreacji. Vademecum* (Polskie Stowarzyszenie Obrońców Życia, Kraków 2016, ss. 360), „*Studia nad Rodziną*” 2019, t. 23, nr 1(51), <https://doi.org/10.21697/snr.2019.51.1.11>.
- » Lemańska A., *Filozofia przyrody a wyniki nauk przyrodniczych*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 2007, t. 43, nr 1.
- » Lenartowicz P., *Celowość dynamiki biologicznej a bezkierunkowość w ewolucjonizmie darwinowskim* [w:] *Spór o cel. Problematyka celu i celowościowego wyjaśniania*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Gondek, Lublin 2008 („*Zadania Współczesnej Metafizyki*”, t. 10).
- » Lenartowicz P., *Dusza* [w:] *Encyklopedia filozofii przyrody*, red. Z.E. Roskał, Lublin 2016, https://www.kul.pl/files/57/encyklopedia/lenartowicz_dusza.pdf, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Leszczyński G., *Eutanazja. Grzech i przestępstwo*, „*Prawo Kanoniczne*” 2013, t. 56, nr 2.
- » Maryniarczyk A., *Czym i dlaczego jest życie? Analizy metafizyczne* [w:] *Spór o początek i koniec życia ludzkiego*, red. A. Maryniarczyk, A. Gudaniec, Z. Pańpuch, Lublin 2015.
- » Maryniarczyk A., hasło: *Tomizm* [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/tomizm.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Norkowski J., *Mózgowe kryteria śmierci człowieka analiza zagadnienia*, „*Studia Theologica Varsaviensia UKSW*” 2004, t. 42, nr 2.

- » *Ochrona życia ludzkiego na prenatalnym etapie rozwoju. Aspekty społeczne, medyczne i prawne*, red. J. Kwaśniewski, M. Olszówka, Warszawa 2023.
- » Palembas A., *Edukacja ważnym elementem formacji*, „Duchowa Adopcja Dziecka Poczętego” 2023.
- » Pius IX, *Sobór Watykański I. Dei Filius – Konstytucja dogmatyczna o wierze*, <https://obronawiarzy.pl/konstytucja-dogmatyczna-o-wierze-katolickiej-dei-filius/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Potts M., Byrne P.A., Nilges R., *Beyond Brain Death. The Case Against Brain Based Criteria for Human Death*, Dordrecht 2001.
- » Rowiński T., *O nieidentyfikowaniu osób. Krótkie i refleksyjne wprowadzenie do antropologii aborcji od antyku po współczesność* [w:] *Ochrona życia ludzkiego na prenatalnym etapie rozwoju. Aspekty społeczne, medyczne i prawne*, red. J. Kwaśniewski, M. Olszówka, Warszawa 2023.
- » Savytska L., *Metafizyczne i antropologiczne podstawy w etyce M. Gogacza i K. Wojtyły, studium porównawcze*, http://www.katedra.uksw.edu.pl/nagroda/nagroda_2007/savytska.htm, dostęp: 14 października 2024 r.
- » „Służba Życiu: Zeszyty Problemowe (Eutanazja)” 2003, nr 1, <https://archiwalna.pro-life.pl/wp-content/uploads/2013/12/SZ.1.2003-Eutanazja.pdf>, dostęp: 14 października 2024.
- » Stawrowski Z., *Wokół idei wspólnoty*, Kraków 2012.
- » Stępień A.B., *Wstęp do filozofii*, Lublin 2001.
- » Stępień T., *Teodycea, czyli filozofia Boga* [w:] *Tomizm konsekwentny*, red. A. Andrzejuk, Warszawa 2022.
- » Stępień T., *Wprowadzenie do antropologii filozoficznej św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 2013.
- » Synowiec J., *Model argumentacji etycznej w etyce personalistycznej Karola Wojtyły i Tadeusza Stycznia*, Kraków 2014.
- » Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna. Część: Prima pars (I)*, Zagadnienie 76, art. 8, <http://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/Suma%206.pdf>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » *W obronie życia. Kompendium niezbędnej wiedzy*, oprac. K. Przeszowski, Biuro Analiz Centrum Życia i Rodziny, Warszawa 2020.
- » Wojcieszek K., *Stworzony i zrodzony: metafizyczne wyjaśnienia biologicznego konstytuowania się człowieka w poglądach św. Tomasza z Akwinu – próba aktualizacji*, Warszawa 2000.
- » Wolski J., *Śmierć mózgowa a śmierć człowieka*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2010, t. 19.

- » Woroniecki J., *Katolicka etyka wychowawcza, część 9: Rola rozumu w dzie-dzinie czynu. Sumienie i jego zadanie w życiu moralnym*, <https://tau.broszkowscy.com/woron2.htm>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Woroniecki J., *Katolickość tomizmu*, Warszawa 1937, <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/439818/edition/412471/content>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Wróbel J., *Dyskusja wokół problemu śmierci mózgowej człowieka – dawcy organów. Między biologią, biomedycyną i filozofią*, „Roczniki Teologii Moralnej” 2011, t. 58, nr 2.

Źródła internetowe

- » A Scientific Dissent From Darwinism, *Why Is Darwinian Evolution Controversial?*, <https://dissentfromdarwin.org/resources-for-students/why-is-darwinian-evolution-controversial/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Andrzejuk A., *Monizm i pluralizm w filozofii Boga*, <https://teologiapolityczna.pl/artur-andrzejuk-monizm-i-pluralizm-w-filozofii-boga>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Andrzejuk A., *Znaczenie encykliki „Aeterni Patris” dla współczesnego tomizmu*, <https://teologiapolityczna.pl/artur-andrzejuk-znaczenie-encykliki-aeterni-patris-dla-wspolczesnego-tomizmu>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Chaberek M., *Darwin i darwinizm, czyli jak nauka wkracza na pole teologii*, <https://teologiapolityczna.pl/o-michal-chaberek-darwin-i-darwinizm-czyli-jak-nauka-wkracza-na-pole-teologii>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Chaberek M., *Michał Chaberek. Strona Domowa*, <https://mchaberek.com/publikacje/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Dudała J., *Młodzi Polacy błyskawicznie się laicyzują?*, <https://www.gosc.pl/doc/4828384.Mlodzi-Polacy-blyskawicznie-sie-laicyzuja>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Dudała J., *Szef wielkiej organizacji pro-life: Amerykanie patrzą na Polskę*, <https://www.gosc.pl/doc/8109675.Szef-wielkiej-organizacji-pro-life-Amerykanie-patrze-na-Polske>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Fundacja Jeden z Nas, *70 tys. książeczek „Genesis. Początek życia człowieka” trafi do szkół ponadpodstawowych*, <https://jedenznas.pl/70-tys-ksiazeczek-genesis-poczatek-zycia-czlowieka-trafi-do-szkol-ponadpodstawowych/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Fundacja Jeden z Nas, *Członkowie*, <https://jedenznas.pl/czlonkowie/>, dostęp: 14 października 2024 r.

- » Fundacja Jeden z Nas, *Katolik musi być skuteczny*, <https://jedenznas.pl/katolik-musi-byc-skuteczny/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Fundacja Jeden z Nas, Ks. T. Kancelarczyk: *Nieprzychylne dla życia „środowiska” zobaczyły, jak bardzo dla nich niebezpieczna jest prawda naukowa o życiu człowieka*, <https://jedenznas.pl/ks-t-kancelarczyk-nieprzychylne-dla-zycia-srodowiska-zobaczyly-jak-bardzo-dla-nich-niebezpieczna-jest-prawda-naukowa-o-zyciu-czlowieka/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Grzybowski J., *Dusza i ciało – klasyczny wykład Tomasza z Akwinu i jego antropologiczne konsekwencje*, <https://teologiapolityczna.pl/jacek-grzybowski-tomasz-cialo>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Koons, R., *A philosopher*, <https://robkoons.net/index.html>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Królak T., *Bp Wróbel: zachęcanie do sprzeciwu wobec oddawania organów jest głęboko niemoralne*, <https://www.ekai.pl/bp-wrobel-zachecanie-do-sprzeciwu-wobec-oddawania-organow-jest-gleboko-niemoralne/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Legutko R., *Zabijanie filozofii*, <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoeczne/art12667611-zabijanie-filozofii>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » O'Meara T.F., *Thomism*, <https://www.britannica.com/topic/Thomism>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » PolskieRadio24.pl, *„Życie jest najcenniejszą wartością”. Obchody Narodowego Dnia Życia w MEIN*, <https://polskieradio24.pl/5/1222/Artykul/2703541>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Sądej E., *Wybudziłem setki pacjentów*, <https://naszdziennik.pl/mysl/179235,wybudzilem-setki-pacjentow.html>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Snyder M., *“Unique DNA” isn’t exactly the point*, <https://secularprolife.org/2023/08/unique-dna-isnt-exactly-the-point/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Students for Life of America, *Abortion and Overpopulation*, <https://studentsforlife.org/learn/overpopulation/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Students for Life of America, *Euthanasia & End of Life Issues*, <https://studentsforlife.org/learn/in-vitro-fertilization/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Students for Life of America, *In vitro fertilization (IVF)*, <https://studentsforlife.org/learn/euthanasia-and-end-of-life-issues/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Students for Life of America, *Personhood*, <https://studentsforlife.org/learn/personhood/>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Students for Life of America, *What is a Person? This New SFLA Tour Will Tell You, Explaining the Humanity & Rights of the Preborn*, <https://studentsforlife.org/>

2023/09/19/what-is-a-person-this-new-sfla-tour-will-tell-you-explaining-the-humanity-rights-of-the-preborn/, dostęp: 14 października 2024 r.

- » Wudkowski J., *Czy należy odwoływać się do duszy w argumentacji pro-life?*, <https://youtu.be/T8hZNfoThMY?t=118>, dostęp: 14 października 2024 r.
- » Zięba W., *Projekt LIFE105 Jak skutecznie działać w obronie życia*, <https://youtu.be/3426zI2eeZ8>, dostęp: 14 października 2024 r.

The significance of the soul as a principle of life in the pro-life arguments. Implications for the euthanasia dispute from the perspective of Thomistic philosophy

Keywords: soul, pro-life, protection of human life, euthanasia, philosophy, Thomism

Abstract

The human being is a soul-body unity, according to the reflection of classical realist philosophy, represented by (among others) Aristotle, and in accordance with the teachings of the Catholic Church. The aim of this chapter is to justify the rationale, drawing on Thomistic philosophy, provided by the appeal to the concept of soul in the pro-life arguments, with particular reference to the dispute over euthanasia. Among the discussed euthanasia-related issues was the problem of so-called brain death.

The introduction gives a cursory overview of the relationship between philosophy and the natural sciences and discusses how Thomism portrays human being and a soul.. The novelty of the paper lies in confronting this knowledge with views that are nowadays quite widely accepted among the pro-life groups.

The research problem undertaken in the chapter is related to the attitude clearly visible among some Polish and foreign pro-life organisations. For the purposes of the research, this issue was narrowed down to Catholic activists in Poland. Among these pro-life people, it was diagnosed that in their public activism they admit to their Catholic faith, which assumes the existence of an immortal soul in man, while in their educational and popularisation activities they do not refer to the soul as a principle of life. Several reasons are presented that help to explain this state of affairs, as well as an assessment of the phenomenon from a perspective of the Catholic morality.

The chapter also includes recommendations on what courses of action could be taken to spread the significance of the soul in the pro-life argumentation among the catechists and Catholic pro-life advocates in Poland. In this section, a proposal for a didactic method is described, which is aimed at people for whom the philosophical concept of the soul is alien. The proposed approach is supposed to complement the message of pro-life organisations, whose work the author of the chapter appreciates for the sacrifices and efforts they make.